

NY. 59. 4.

1003

PENTADEM
DICTORUM SCRIP-
TURÆ V. TEST.
A MANIFESTA PER VERSIONE

VINDICATORUM,
CONSENTIENTE SUMME VENERABILI FACULTATE THEOL.
PRÆSIDE,

VIRO MAGNIFICO, SUMME REVERENDO
ATQVE EXCELLENTISSIMO DOMINO

HERM. CHRISTOPH.
ERBSELEN/

S.S. THEOL. DOCT. EJUSq; PROFESS. PUBL. ORD.
ET H. T. FACULTATIS THEOL. DECANO SPECTABILI, NEC
NON AD EDEM JOH. PASTORE VIGILANTISSIMO,
PATRONO, STUDIORUMq; SUORUM PROMOTORE, SUMMA
ANIMI SUBMISSIONE, OMNIq; FILIALI OBSERVANTIA
NUNQVAM NON DEVENERANDO,

IN AUDITORIO MAXIMO,

Anno MDCCXX, die XIII. Novembr., Horis Consuetis,

publico placidoqve *αυτοδουξου*

examine submittit

AUTOR RESPONDENS

M. ANG. MATTH. BÜTTNER,

STADA - BREMENSIS, S. S. Ministerii Candidatus.

ROSTOCHIL, Typis Joh. WapplingI, SEREN. PRINC. & ACAD. Typogt

Sacræ Regiæ Majestatis Britannicæ
& Serenitatis Electoralis

BRUNSVICO - LUNEBURGENSIS,

MINISTRIS EMINENTISSIMIS, CONSILIARIIS
SPECTATISSIMIS,

*Viris Per-Illustribus Generosissimis, Ge-
nerosis, Consultissimis, Summe Rev.,
Excellentissimis, Dominis!*

DN. JOHANNI FRIED.

A STAFFHORST,

Consiliario intimo Gravissimo,
& rel. & rel.

DN. ALBERTO ANDR.

A RAMDOHR,

Consiliario Cameræ intimo
Splendidissimo,
& rel. & rel.

*Præsidibus Regiminis Stadenfis, quod
utrique Ducatui Bremensi atque Ver-
densi præest, fulgidissimis.*

DN.

DN. GUSTAV. CAROLO
A SCHARRENHORST,
Cancellariæ Justitiæ Directori
Dexterrimo,
& rel.

DN. JOH. HENRICO
SPILKER,
Consiliario Justitiæ ac Consistorii
Dignissimo,
& rel.

DN. LUDOV. JOHANNI
A PÜCHLER,
Consiliario Justitiæ Celebratissimo,
& rel.

DN. JOH. FRIDERICO
BORRIES,
Consiliario Justitiæ Meritissimo,
& rel.
X 2

DN.

DN. JOH. ERNESTO
Büttner /

Consiliario Consistoriali Præstan-
tissimo, ac Ministerii Stadenfis Seniori Vigilantissimo,
& rel.

Respective Patronis suis, Mæcenatibus,
ac Parenti, æternum suspi-
ciendis, devenerandis,

Obleqvia perpetua, Venerationem seriam, submissionem
perennantem, & intimis præcordiorum thalamis
dicat, dedicat,

Insimul quoque præsentis plagulas, in tesseram gratissimam;
pro varie collata gratia, mentis, & ulteriorem sui
commendationem, cum devoto pro incolu-
mitate sempiterna voto, ad pedes
deponit

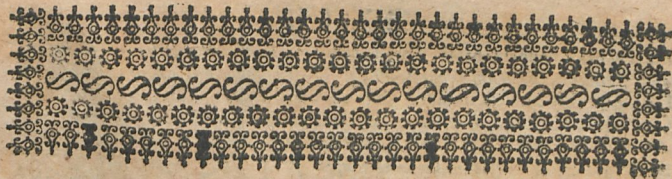
TANTORUM NOMINUM

Reposh. Anno 1732
d. 12. Nov.

Humillimus Servus
& devotissimus Cultor,

M. ANG. MATTH. Büttner,
SS. Ministerii Candid.

DN.

11
כסר
הקדמה

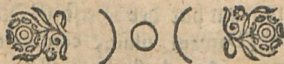
Verbum DEI sacris comprehensum literis, va-
riis prob! abusibus expositum esse, ac illotis
quod ajunt, manibus, saepenumero tractari,
in solis jacet disco, aliis aperte magis, aliis se-
cuius ac subtilius crimen hocce incurrentibus.
Aperite satis verbo divino abutuntur, qui illud
ad ludos, & jocos, tam loquentes, quam scriben-
tes, adhibere non verentur. Exemplum Marci
Antonii memoriae prodidit Castilion Comes de
Curiali L. II. p. 161. apud Duntium in Casibus
Conscientiae Cap. X. Sect. II. Quæst. 52. p. m. 291.
Hicce verbis: Patavii cœnobium Monacharum erat, numero decem. Præfe-
ctus loci quinque earum imprægnavit. Episcopus valde iratus voluit illum
in carcerem conjicere. Verum reus (erat enim homo doctus & bonus Pater)
multos habebat intercessores, & inter alios Marcum Antonium, qui inter-
cessit, petiitque, ut Episcopus attenderet, quid locus, quid opportunitas hu-
mana, quid amor multiebris valeret. Tum Episcopus, At, quid, obsecro,
dixurus sum, coram judicio DEI? dicit ille: Redde rationem villicationis
tuæ. Ad quod Marcus Antonius; Dices, Domine Episcope, quod doceo
Evangelista: Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque supra
lucratus sum. Et sic non potuit in summa austeritate risum continere. Epi-
scopus. Geminum vitium nonnullorum Opificum, in solenni emancipatione
suarum puerorum [in ibrem Gesellen machen] formula bar-jornali; Schtauße
den curieulen Fragen; Centur. I. Dec. VI. p. 258. sqq. Sicuti autem multi ver-
bum DEI loquendo debonestant, uti quotidiana edocet experientia; Ita infini-
ta quoque datur seges eorum, qui similia temeritatis specimina scribendo edi-
derunt, eduntque. Spectat huc Joh. Caramuel, Scriptor Pontificius, in Theos.
logia

logia Morali fundamentali, Anton. Dianam, Clericum regularem, ob nefandum studium, vitiorum excusationi vel sublationi impensum, nominans Agnum Dei, qui tollit peccata mundi. Quis enim non videt, quam proterre elogium Christi Joh. I. 29, ad impium vitiorum Patronum applicetur? Huc spectat Autor Tract.: Mulier non homo, germanice verſt, ſub hoc tit.: **Untersuchung der Frage: Ob die Weiber Menschen z geyſſe qui theſin ſuam jocoſam: Mulieres non eſſe homines, coloraturus, inſigni dictorum Bibliothecarum numero vim inferre manuſtam.** Sic e. g. p. m. 16. ed. germ. blaterat, Gen. I. 26, unicum duntaxat hominem in ſingulari, nempe marem, intelligi, id quod tamen vocibus mox adjectis, nec non verſui ſequenti 27, in faciem contradicit. Huc pariter referendus eſt Autor der auferleſenen **Hummer-Putzen** in Append. Tom. IV. §. 118. ſqq. p. 15. ſqq. imperium mariti in uxorem negans, ac eapropter §. 16. p. 30. ſqq. locum notabilem Gen. II. 16. valde torquens, ac non de jure, ſed ſaltem de facto exponens, id vero non ſerio ac ex animi ſententia, ſed ſaltem temporis ſolendi cauſſa, feri, ex §. 23. p. 54. manifeſte colligere eſt, ubi pollicetur, ſe legitimum mariti in uxorem imperium alio tempore juxta ſcribitur ac rationis ductum valide commonſtraturum eſſe. Par improbitatis ſigna ſibi alii paſſim inuſſerunt. Sic nefandus Autor ſcheda ſcandalofe, cui tit.: **Harretitatum materia, ex Gen. IX. 6. impio ac inepte perſuadere ſatagit, licere marito, cui perfida contigerit uxor, par pari referre, ac alterius, qui meretricio conjugis ſue amore fruatur, uxorem illicita pariter venere amplecti.** Nec minus Anonymus in Diſſert. de eo quod juſtum eſt circa ſpiritus familiares ſœminarum b. e. pulices, quæſt. 7. p. 7, riſum movendi cauſſa, aſſerit, pulices jure civili teneri, & probationis loco plane blaſpheme provocat ad Rom. XII. 3. Omnis anima ſubjecta ſit poteltati principis. Simile quid occurrit ibi, quæſt. 36. Poſtquam enim p. 19. ſqq. dixiſſet, pulicem quo morſum ſuum non poſſe immiſſe ricorditer à ſœminis occidi, mox p. 22. ejus gratia allegat dictum Prov. XI. 10, à B. Megalandro germanice tranſlatam: **Der Gerechte erbarmet ſich ſeines Viehes.** An vero etiam infelix Præadamitarum Parens, Peſterius, ſuam de hominibus, ante Adamum conditis, hypotheſin, non ex animo, ſed ſaltem ad oſtendendum ingenii male ſani dexteritatem, propinarit, ac ea propter inſignem dictorum ſacrorum numerum perverſum ierit, alii judicent. Contrarium certe monſtrare ſatagunt Dno. Autores der Unſchulbigen Nachrichten anno 1704. p. 590. Vid. Max. Rev. On. Praſidis mei, Fautoris, & receptoris & Hoſtitis, omni filiali cultu ad cineres uſque venerandi, diſp. de præadamitiſmo recens inſcriptato, Cap. II §. I. p. 24. Interim ſunt nonnulli Eruditores, qui de Agrippa ac Beverlando cauſſari audent, ab illo notiſſimum de Vanitate Scientiarum Tractatum, ab hoc vero irreligioſum de Peccato Originis libellum, nonniſi exercitii cauſſa ſcriptum eſſe, id quod cuiuſvis diſcutiendum linquo. Vid. de Agrippa das Alte und Neue ann. 1701. pag. 85. & de Beverlando, die Unſch. Nachr. ann. 1706. p. 28. Verum enim vero iſtiusmodi joci, quibus & theſes manifeſte falſæ ac nocivæ propugnantur, & ſacra tiſſima

ſema Spiritus S. effata profano tam ore quam calamo trahuntur, iſtiusmodi inquam joci, ad verba pertinent otioſa, de quibus inſani mortales graviffimam olim ſunt reddituri rationem, Matth. XII. 36. Utinam id in communi vita ſollicite revocaretur ad animum, ubi nihil frequentius eſt deſeſtando nominis ac verbi divini abuſu, contra expreſſam ſecundi præcepti literam! Minime tamen putandum, acſilli ſoli abuſus divini jure poſtularentur, qui iſtud jocandi, vel rem ſeriam non agendi cauſſa, præpoſtere uſurpare amant; Nam tot præterea abuſum genera prob dolor! præſtant, ut numerus eorum miri vix poſſit. Ut autem alia horum ſecco præteream ſocco, quorum aliquot memoravit Magnif. Dn. Præſes in Diſp. cui tit. Pſalmorum CXLV. & aliorum a corruptelis Vindicatio, novæque Poëſeos. Hebraicæ confideratio in Præfat. p. 1. ſqq., longe plura vero allegantur & caſtigantur à Dn. Spenero in den Sprüchen der Heil. Schrift / welche zur Hegung der weltlichen Sicherheit gemißbraucht zu werden pflegen / gerettet. Dn. Carolo Godofr Engeliſchallio, in Præjudiciis Vitæ. Cap. XII. p. 469. ſqq. M. Godofr Balthaſ Scharffio in der verkehrten Bibel der Gottloſen / & M. Nic. Bahno in den Bibliſchen Sprüchen und Hiſtorien/wie ſolche gemißbraucht werden. Id ſaltem heic monere collibet, iſtos etiam mortalium quam maxime verbo divino abuti, qui ſerio ac ex animi ſententia ſacras literas pervertere, ac absque fronte, neſcio in quem ſenſum incongruum obtorto collo rapere audent, ut vel heterodoxis ſuis doctrinis ſucum concilient, ac colorem, vel mentem novitatis avidam exſatiant, & demulceant, vel aliam quendam ſcopum minus laudabilem obtineant. Non exiſtimo, fore ut aliquis hujus ſurfuris homines vitio abuſe Scripturæ abſolvere audeat, quandoquidem DEUS illud graphicè taxat ac condemnat Zeph. III. 4. conf. 2. Cor. IV. 2. Sed neque puto, dubitaturum quendam, an tales audaculi Critici, verbo divino manifeſtam vim inferentes, revera dentur, ubi enim rerum adſunt teſtimonia, non opus eſſe verbis, τοσούτων λόγων illud vulgariſſimum loquitur. Obtutum ſaltem ſi ſigere placet in Heterodoxorum ac Novatorum Libros dogmaticos, Commentarios, Obſervationes exegeticas, &c., ipſa veritas ſole clarius illabetur in oculos. Et quoniam ſe mihi hic & illic ſpecimina nonnulla dictorum Scripturæ, per manifeſtam παραφραſίαν deſormatorum, obtulerunt, hinc opera me pretium facturum eſſe putavi, ſi, quantum neceſſitas poſtulaverit, ac temporis penuria conceſſerit, talem abuſum proſcripſero, & ſacra Spiritus S. effata a violentia ikara breviter liberavero, inſimul quoque uſum practicum ubique, licet tribus ſaltem verbis, ſubjunxero. Dirigat

DEUS mentem manumque.

Amen!

DICTUM I.

Josue X. 12. 13. 14.

TEXTUS HEBRÆUS:

וַיִּשְׁתָּה אֱמֻנָה עַל הַר גִּבְעוֹן

versio τῶν ἑβδομήκοντα ex edit. Basil. ann. 1582.

στήτα ὁ ἥλιος ἐπὶ γαβαὼν. κ. γ. λ.

Stet Sol contra Gabaon.

Translatio Seb. Schmidii :

Sol in Gibeone quiesce. &c.

Lutherus :

Sonne / stehe still zu Gibeon / u. s. w.

§. I.

Rimum hic locum, serie Librorum Scripturae ita postulante, tribuo Johanni Jacobo Zimmermanno, quippe qui in Tractat. cui tit. ; Scriptura S. Copernicana, seu potius Astronomia Copernico-Scripturaria P. II. Cap. I. §. V. p. 67. seq. hypothese Copernicanae de quiete Solis in centro mundi, ac terrae circa solem revolutione, patrocinium quaesiturus, ac aeternum, as-

serere audeat, in loco tritissimo Jos. X. 12. 13. 14. non adhiberi vocem אמננה, stetit ; sed saltem radicem שָׁתָה, eamque denotare cessationem non a motu locali, sed saltem a gyratione centrall, circa proprium sc. centrum facta : Auscultemus ipsum Antorem l. c. So bringt auch der Hebräische Text die Copernicanische Exposition selbst mit sich. Denn betreffend den Hebräischen Text / warum hat der Geist Gottes bey der Sonnen das Wort שָׁתָה (Amad) siluit, conticuit, schweigen / und nicht das Wort אמננה (Amad) stetit, perstitit, permanit, stehen / stille stehen / gebraucht? da er doch dieses letztere Wort eben in selbigem

selbigem Capitel gebrauchete von räumlichen Stillstehen des Volcks Israel/v. 19. Ihr aber stehet nicht stille / sondern jaget euren Feinden nach ic. und wolte doch bey der Sonnen dieses Worts / so ein räumlich stille stehen vere importirt, in einem gleichwollen so grossen und übernatürlichen Wunder des Stillstands der Sonnen sich enthalten/und hergegen obbemeldtes Wort/ welches teste Buxtorffio nur (metaphorice) verblümter Weise stille stehen heissen kan / substituiren / da doch ja das grosse Wunder solches Stillstandes vor andern meritt hätte / mit propriis verbis quam significantissime auf das eigentlichsste ausgedruckt zu werden. Allein es hat der Geist Gottes eo ipso wollen andeuten / daß weil der Sonnen natürlicher Weise kein räumlich fortlauffen zukommen / und solalich auch übernatürlicher Weise derselben kein räumlich Stillstehen entgegen gesetzt werden könne / auch kein solches Wort/so ein warhaftig Innehalten des Lauffs importirt/gebraucht werden möge. Aber das Wörtlein **וַיִּשְׁתָּט** (Pamam) siluit, stille schweigen/ hat sich hier apposite gereimet / indeme damit angedeutet würde/ es solle die Sonne als Regenten (foran Regentin) dieses Planetischen Wirbels oder Herrschafft/in ihrer Central Gyration ruhig seyn/und sich solange ihressolarischen Imperii begeben/und den sonst immer siedenden und strudlenden Ausfluß ihrer Exhalationen lassen still seyn / bis die Schlacht geendiget wäre/ damit nicht durch die Stimme ihres exhaltenden Subs/so alles zur Bewegung treibet/ die Erde zur Gyration stimuliret werde / und die Nacht herzunahen dürfte.

§. II. Cave autem ne *Zimmermannum nostrum confundas cum D. Matthia Zimmermanno*, Superintendente olim Misnensi, *Analectis miscellis mensuris*, *Florilegio Philologico-historico*, aliisque Scriptis doctissimis, claro, ac nominis immortalitatem adepto. vid. das Gelehrte *Lexicon col.* 2575. Noster enim Joh. Jac. Zimmermannus primum in oppido quodam Ducatus Wurtembergici Diaconum agens, anno 1685. officio motus fuit, idque propter pertinacem Chiliasmum defensionem, sub anagrammatico nomine *Ambrosii Schman von Caminiez*, in Tract. *Wuthmaßliche Zeit-Bestimmung gewis gewärtiger beydes Göttl. Gerichte über das Europäische Babel* und

und Anti-Christenthum isigen Seculi, als auch hierauf erfolgens den herrlichen Aufgangs des Reichs Christi auf Erden / publice institutam, quandoquidem quoque in citato Tractat. rufam Babelis, prodromum quasi Chiliaftici regni, in annum Christi 1693., Spiritu vertiginis actus, rejicere non verecundatus est. Ab hoc tempore is variis in locis, utpote *Heidelbergæ, Francofurti, Hamburgi,* & alibi exulavit, correctione librorum, ac institutione in Mathesi, vitam tolerans, ac vehementes subinde in Ecclesia motus, turbasque promovaturientis ingenii pruritu, ciens, & excitans. Hic etiam *Rostachii* per integrum ostiduum commoratus, *Matheleos* professionem publicam ab Amplissimo Senatu omnibus viribus obtinere studuit. Sed voti sui compos non factus, *Hamburgum* rediit, ac deliria malefanz mentis, insanum illum Sutorem Görlitensem, *Jac. Böhmium*, pro immediato Dei Propheta, in *XL. quæstionibus*, *B. Hincelmanno* propositis, venditando, excludere perrexit. De fatali *Zimmermanni* morte sequentia habet *Dn. M. Ludov. Melchior Fischlinus*, in memoria Theologorum *Wirtembergensium* P. II. p. 232: Cum stem de melioratione temporum ad annum 1694. prædicta, decollare cerneret, pudore forte ac suffusus, in *Pensylvaniam* (*Hamburgo*) cum 16. familiis ire constituit, eoque sine navem & sumtus ab opulento *Quakero* precibus impetravit. Sed antequam navem ingrederetur, morbo correptus, magno suo bono, uti *Croesus* ait, sed cæterorum ingenti luctu exspiravit *Roterdami* Anno 1696. Vxor & liberi ejus a nonnullis multis muneribus cumulati cum reliqua Societate in *Pensylvaniam* abierunt. Prolixè de *Zimmermanno*, ejusque motibus, fatis, Scriptis &c. agit *Dn. Fischlinus* l. c. p. 230. sqq. Consuli etiam meretur Celeberrimus quondam *Almæ* hujus Theologus, de toto orthodoxo coetu immortaliter meritus, *B. Joh. Fechtius* in *Prælectionibus* in recentissimas *Controversias*, publice habitis, P. I. Cap. II., de *Jac. Böhmio*, §. IX. X. XI., quæ hæcenus in *MSCto* latentes, ut propediem obstetricantibus manibus *Viri præcellentissimi Dn. M. Gustavi Frid. Fechtii*, paternal candoris ex asse hæredis, publicam aspiciant lucem, est quod animitus opto.

§. III. Prædictus interim *Zimmermannus*, *Matheleos* Scientia haud proletaria pollens, varia quoque in publicum emisit Scripta mathematica. Hinc orbis eruditus vidit An. 1669. *Amphitheatrum orbis stellati*, teste *G. M. Königio* in *Bibliotheca Veteri & Nova* p. m. 884.

Præser.

Præsertim vero Copernici Systema, seu dispositionem corporum celestium (de qua vid. Georg Paschii *Inventa Nov-Antiqua* Cap. VII. p. 517. sq.) cum sacris literis conciliare omnem movit lapidem, edens An. 1689. sub nomine Philaletha, *Exercitationem Theoricorum Copernico-cælestium mathematico-physico-theologicam*, cujus tertia pars huic negotio dicata est. Hypothesis vero, Autori arridens, quam cum Scriptura Sancta in gratiam reducere gestit, grato exhibetur compendio, in *Actis Erudit. Lipsi. An. 1690. mense Majo*, p. 251. hisce verbis: *Ex principiis Theologia Platonico-Christiana Solem asserit centro lucidissimo conglobatum esse, & Spiritu actuosissimo totum Systema planetarium implere, sese indefinenter & absque omni defatigatione circumrotando illocali mutatione: contra terram nostram, aliosque Planetas obscuratos, partim vel circa axem proprium gyrari vel oscillare, partim circa solem circumire, mutuatitio ejus lumine fruentes.* Clarius se postmodum explicat, docendo, Soli quidem motum diurnum annuumque in se non competere, multo tamen nobiliorem ipsi tribuendum esse, nempe *motum gyrationis circa proprium axem*, vi cujus Sol in mundi medio velut Rector totius vorticis planetarii residens, & circa suum centrum indefinenter rotatus, causa sit omnis motus in mundo suo, cumque Planetis & terram circumagat vid. *Act. Lips. loc. cit.* p. 263. Haud multo post nimirum An. 1690. publicavit novum *Tract.* Sub tit. *Scriptura S. Copernizans, seu Astronomia Copernico-Scripturaria bipartita*. h. e. Ein ganz neu und sehr curieuse Astronomischer Beweissthum des Copernicanischen Welt-Gebäudes aus Heil. Schrifft/ Hamburgi & Altenavie in 4to, qui postmodum an. 1706. recusus est Hamburgi in 8. Contenta hujus Scripti quoad primam partem nobis pariter sistant *Lipsenses in Act. an. 1691. p. 205. sq.* sequentem in modum: *Quæ Idem in memorate Exercitationis P. III. propof. II. circa Solis & Fixarum localem stationem, Telluris vero, cæterorumque Planetarum motum in orbibus suis, ex principiis Theologia Platonico-Christiana explicuit, in hujus Opusculi parte priori, & opere creationis hexæmero, Cap. Gen. I. descriptio, assertum it. Objectiones vero e pande-ctis sacris contra Copernicanos deproptas, iisdem, quibus prop. 3. dicti Tractatus usus est, argumentis, in adversariis retorquet. eorumque hypothesi cum controversis illis textibus Sacris quam optime convenire, altera*

altera tractatus hujus parte ostendit. *Conscripfit vero est libellus idioma Germanico, ut & vulgo gentis nostrae, quod plurimum pra-concepta vulgaris philosophiae Prolemaica impetu a sciis Copernici nimium quantum abhorret, de harmonia inter haec, & S. Scripturam, plinius atque haecenus constare possit. Mox quoque p. 207. de secunda parte monent. in eadem objectiones, Copernicanis ex Sacris literis factas, diluit, & ea, quae jam in Exercitatione Theoricorum Copernico-Caelestium P. III. allata fuerant in medium, hic repeti, ita tamen, ut amplior olim dictorum *Exymis* hinc inde, quaedam etiam è Textu praesertim Hebraeo, & LXXViri versione, pristinis superaddita compareant. Idem cum Zimmermanno saxum volvere studuit Pater, Paulus Antonius Foscarinus, Carmelitanus, in Tractat. de mobilitate terrae & stabilitate solis, & de novo systemate, s. constitutione mundi. in quo S. Scriptura auctoritates & Theologicae propositiones adversus hanc opinionem conciliantur.*

§ IV. Etiam si autem Zimmermannus sic satis sibi blandiatur suo instituto, ac inventione, minime tamen credo eundem omnino tollere punctum vel eorum, quibus nec Tychnicum Systema (de quo consulatur Paschius in *Inventis Novis Antiquis* Cap. VII p. 520.) omnino est ad palatum. Hinc Cl. Dn. *Wolhardus Stindius*, Rostochiensis, juris Candidatus doctissimus, Amicus meus estimatissimus, novum Systema, a Copernicano & Tychnico diversum, indagere studuit, & illustrationi ejusdem Tract. cui tit: *Systema mundi simplicem motum corporum caelestium continens, novo hypothesis astronomicae, per suppositam Stellarum fixarum circulationem ad annum Sydereum, genuine concipiendum haecenus adhuc ineditum, optima intentione destitavit, id quod etiam refertur, in Novis Literariis Eruditorum in gratiam publicatis An. 1720. num. IX, p. 126.*

§ V. Antequam adhuc propius ipsum principale negotium aggrediar, non possum, quin in Zimmermanno id summi etiam laudibus, eidem profanam Copernicanorum sententiam, de *Scriptura ad captum vulgi erroneum se accommodante* haud arridere. Cum enim Copernici *Affectu* communi ore non vereantur caussari, Scripturam S. se ad erroneum vulgi captum in rebus naturalibus accommodare, eamque sic, Soli motum & terrae quietem tribuendo, pariter contra
 re]

rei veritatem; cum vulgo errante, loqui, id quod iusta censura perstrinxit *Magnif. Dn. Praefes in diss. de Praeadamitismo. recens incurstate Cap. III. §. XIII. p. 52.* Hic noster ingenuum suum dissentium profiteri gessit, praefatus in *Exercitatione* ante citata, ejusque parte tertia, male a Copernicanis fieri, quod in sententia sua patrociniis textibus sacris, ab adversa parte, contra se intortis, popularem sensum affingere audeant, nec Spiritus S. loquelam, utique cum scandalo, ut summe veracem & accuratam in pretio habeant, imitor lingvam DNN. Lipsien- sum in *Alt. Erud. ann. 1690. pi. 261.* Idem in *Scriptura Coperniz ante P. 1. p. 9.* confirmat, scribens: Ich erkenne und bekenne in aller Demuth, daß der Stylus der Heil. Schrift keinesweges popularis, und nur ad capum vulgi accommodiret sey / wie bißhero die Copernicaver zu Behauptung ihres systematis fingiret haben / sondern viels mehr auch in den naturalibus voller Wahrheit und Geheimmisßen stecke / &c.

§. VI. Jam ad rem ipsam pedem promovebo. Animo itaque non sedet, in ipsam *Zimmermanni* hypothesei Astronomicam, §. III. recensitam, inquirere, neque mens mea est, singulas singulorum Scripturae dictorum expositiones, a *Zimmermanno* in *Scriptura Copernizante Part. II. p. m. 63. 199.* in gratiam hypotheseos suae Copernicanae allatas, aequa ponderare libra, & quam firmo illa stent talo, dispicere, sed circa unicum tantum *Josuae* locum versabor, clarissime ostenturus, manifestè ipsi violentas manus a *Zimmermanno* illatas esse. Memoratus nempe Autor; juxta superius §. I. dicta, duo adstruit, quae apertam sapiunt falsitatem. Nam (1) in *Textu Jos. X. 12. 13. 14.* non usurpari vocem עמד, stetit, sed saltem vocem עמד, siluit, ait, inde concludens, Soli hic non vendicari motum localem, sive motum revolutionis circa terram, cum alias adhiberi debuisset radix עמד, stetit, quippe quae juxta ipsum cessationem à locali motu significat, & involvit Verba Viri inter alia ita fluunt; Warum hat der Geist Gottes bey der Sonnen \dots nicht das Wort עמד (Amad) stetit, perstitit, permansit, stehen / stillestehen gebraucht? &c. At vero id ipsum, quod tam audacter pronunciat, sc. vocem עמד, stetit, hic non comparere, oppido falsum est. Provoco ad ocularem inspectionem, omni exceptione majorem, quicunqve enim alterutro solum oculo versum 13. lustraturus est, obviam habebit radicem עמד, stetit;

stetit; Audiamus, quæso, exerta Spiritus S. verba, in medio citatis
 versus 13 ita fluentia: וְעָמַד הַשֶּׁמֶשׁ בְּחֶצְי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אָנָּה לְכוּם הַיּוֹם
 וְעָמַד הַשֶּׁמֶשׁ בְּחֶצְי הַשָּׁמַיִם i. e. Ita stetit Sol in medio caeli, nec festinavit occi-
 dere quasi diem integrum. Ecce! Spiritus S. inqviens: וְעָמַד הַשֶּׁמֶשׁ
 stetit Sol! Ecce radix עָמַד stetit, h. l. manifestissime adhibita! Ecce
 Zimmermannus manifestam vlm Textui S. inferens! Porro (2) pes-
 peram statuitur, akeram vocem עָמַד siluit, v. 12. & 13. adhibitam,
 denotare saltem cessationem a gyratione centrali, non vero a motu lo-
 cali, quo tendit sermo sequens: Es hat der Geist Gottes eo ipso
 wollen andeuten / daß / weil der Sonnen natürlicher Weise kein
 räumlich Fortlaufen zukomme / und / folglich auch übernatürlicher
 Weise demselben kein räumlich Stillestehen entgegen gesetzt wer-
 den könne; auch kein solches Wort / NB so ein wahrhaftig Inne-
 halten des Lauffs importiret / gebrauchet werden möge. Allein /
 das Wörtlein עָמַד (Dama n) siluit, stilleschweigen / hat sich
 hier apposite gereimet / indeme damit angedeutet würde / es solle
 die Sonne / als Regentin dieses Planetischen Wirbels oder
 Herrschaft / in ihrer Central-Gyration ruhig seyn &c. Jam videmus
 ingenue fatemur, verbum עָמַד in sensu proprio habere significa-
 tionem silendi, quomodo Ezechiel Cap. XXXV. 17, silere iubetur, ita
 ut plactum, aliaque luctus signa externa, non edat; fatemur quoque
 pari facilitate, idem verbum n. metaphorice sustinere sensum quiescendi.
 Sed id neque fatemur, neque fateri possumus, talem tunc semper in-
 telligendam esse quiescem, quam non a motu locali, sive mutatione loci
 pristina, sed saltem a commotione, in eodem loco instituenda, cessatur.
 Nam contrarium edocemur ex clarissimo loco I. Sam. XIV. 9, ubi
 perstreuous Jonathan ita suum compellat armigerum; Si ita dixerint
 ad nos (Philistæi) עָמַד, QUIESCITE, usque dum pertigerimus ad
 vos &c. Annon hic Ebraeorum עָמַד, talem insinuat quietem, qua
 Jonathan & Armiger ejus cessare debebant a motu locali, ita ut in e-
 dem loco subsisterent, neque ulterius pedem promoverent? Annon
 quoque illa ipsa locutio: Quiescite, exponitur per: non ascendere, quia
 mox Jonathan subicit: tiam non ascendemus ad eos. Sane Philistæi
 hic non latro luctuatur tanquam mandantes intermissionem omnino
 omnino commotionis in eodem loco instituende, sed id saltem im-
 perantes, ut loquum suum non mutarent, sed in illo subsisterent ac qui-
 escerent,

escerent, quapropter voluntati Philistaeorum non contravissent duo haec
 etiam si vel centies in gyrum, absque sensibili loci mutatione, se cir-
 cumegissent. Et quid multis? Controversum illud **וַיִּשְׁבֹּט**, quievit,
 apud *Josuae*, salem innuere quietem, qua imprimis motus localis,
 siue transitus ex uno loco in alium, omittitur, sole citius inde elu-
 cescit, quia id est vestigio v. 13. per alterum verbum **וַיִּשְׁבֹּט**, stetit, ex-
 plicatur. Nam quod prius sic effertur: **וַיִּשְׁבֹּט וַיִּשְׁבֹּט**, & quievit
 Sol, istud statim hoc enunciatur modo: **וַיִּשְׁבֹּט וַיִּשְׁבֹּט** *ita stetit Sol.*
 Quemadmodum ergo radix **וַיִּשְׁבֹּט**, stetit, ipso Zimmermanno ambabus
 largiente, cessationem involvit à motu locali, ita pariter altera: **וַיִּשְׁבֹּט**,
 quievit, hoc loco, geminam mutationis localis intermissionem indig-
 tari, indubium est, eo ipso, quia posterior hæc prioris interpretem
 agit. Interim (3) καὶ ἀπορωσθων contra Zimmermannum disputare,
 & ex propriis concessis lucidissime evincere possumus, juxta Scripturæ
 ductum, non terram, sed Solem localiter moveri, & in orbem ferri.
 Argumentor enim: Si Solis quies exprimitur per vocem: **וַיִּשְׁבֹּט**, stetit,
 sequitur, quod Sol antea localiter fuerit motus, & in circulum actus.
 Ratio est hæc, quia Zimmermannus τῆς ἀπεποιῆς annuit, prædictum,
וַיִּשְׁבֹּט, stetit, proprie significare cessationem a motu locali, scribens:
 Der Geist Gottes / wolte bey der Sonnen dieses Worts / so
 NB. ein räumlich Stillestehen vere importiret / in einem gleichwol-
 len so grossen / und ubernatürllichem Wunder des Stillstands der
 Sonnen sich enthalten / &c. Jam sublimo. Atqui verum est prius,
 uti sola inspectio edocet, Ergo verum etiam est posterius. Videat er-
 go Zimmermannus, quanam firmitate p. 63. gloriari audeat, se demon-
 straturum, daß die beygebrachten Testimonia der Heil. Schrifft
 nicht nach dem Buchstäblichen Verstand zu erklären seyn / es sey
 denn daß man copernicire und Copernici Meynung beypflichtet.
 Legi adhuc, quoad ipsum huncce locum Biblicum, potest D. D. Georg.
 Abichtius, hodie Gymnasti Gedanensis Rector dexterrimus, in *dis-*
de statione solis, ad Jos. X. 12. 13. 14. ante aliquot annos Lipsi hab. &
Da. M. Franc. Wockenius, hodie Con-Rector Neo Sedinensis fidelissi-
mus, in Meditationibus privatis T. 1. Medit. 12. p. 78. 79.

§ VII. Subjicere jam placet *Observationes practicas, I)*
 Perpende, quæso, O homo, Dei O M. benignitatem singularissimam.
 Nam Jehova exaudivit vocem Viri v. 14., ita ut post Josue allocutio-

nem, directam ad Solem & Lunam, mox quoque voto ipsius eventus responderit. Josua nil erat nisi *pulvis & cinis*, instar Abrahami Gen. XII. 27. Deus e contrario est *beatus & Solus potens, Rex Regnantium, & Dominus Dominantium* 1. Tim. VI. 16. Et ecce hicce Rex Regum se accommodat ad voluntatem pulveris. O *Philas*. *Spem miranda!* 2) Cave homo, ne cum Josua miraculum a Deo postules, nulla enim promissio exauditionis tibi, tale quid postulanti, facta est. Quicumque autem opus extraordinariae Dei potentiae, citra promissionem, audacter desiderat, Deum tentat, & qui Deum tentat, peccati crimen incurrit, Deut. VI. 10. Matth. IV. 7. Imitare itaque Josuam, non quoad orationis genus, te enim non decet cum Josua effectus miraculosos pro lubitu a Deo efflagitare, sed quoad Orationis fiduciam, ut sicut ille Deum accessit certissima exauditionis spe, ita etiam tu bona animae ac corporis a Deo expetas, nullus dubitans. Jac. 1. 6. 7. Sane si sic petes, dabitur tibi, Matth. VII. 7. 3) Deo obedientiam praestare tenemur exactissimam. Deo jubenti Sol & Luna, creaturae inanimatae, obediunt, ad nutum divinum currentes, & ad ejusdem voluntatem subsistentes. Quidni tu id faceres, o homo, creatura rationalis? Deus te jubet in via mandatorum suorum currere, & bonum omnibus viribus persequi, eum in modum, quo venator tergis ferarum inhæret, Ps. XXXIV. 15. Cur itaque morem non gereres promptissimum? Deus te jubet pessimam flagitiorum semitam deserere, & a malo desistere, ibi. Cur itaque mandatum divinum non exquereris? Hispanos, satis alios inflatos, ad voluntatem Regis sui se quam lubentissime accommodare, accepimus. Ita enim memoriae prodidit Comitissa Gallica & Annoy in ihver Reise-Beschreibung nach Spanien P. I. p. m. 418. seq. ex versione Germ. Der bloße Name (des Königs) ist bey Ihnen sehr heilig; daher man alles von dem Volcke erhalten kan! wenn es nur heisset: der König befiehet es! Si id laudi ducitur Hispanis, multo magis Christianorum est, jussa Regis Regum ultro perficere citroque. Obedientia Augustino Lib. XIV. de Civitate Dei, Cap. XII. Oper. Tom. V. fol. m. 119. ed. Paris. an. 1571., audit: mater ac custos omnium virtutum. Quis ergo hanc matrem non exocularetur? Summa: Deum time & praeceptum ejus custodi, hoc namque omnis hominis est. Eccles. XII. 13.

DICTIONUM

DICTUM II.

Pfalm. LXXXV. v. 9.

TEXTUS HEBRÆUS

שמע מה ירברך האל יהוה

LXX. Interpretes

Ἀκούσθε, ἢ ἀκούσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός.

i. e.

Audiam quid loquatur in me Dominus DEUS.

Seb. Schmidius :

Audiam, quid locuturus sit DEUS Jehova.

Lutherus :

Ach daß ich hören solte/daß GOTT der HERR redet.

S. I.

Arvatus Christianus Democritus lumen suum internum, intus lucens, & animam absque verbo externo illuminans, eamque de cunctis instruens, (appellatum aliis nominibus, *Christus in nobis, Canon internus, verbum internum* &c.) incautus mortalibus obtrusurus ac venditurus, provocat ad *Pf. LXXXV. 9.* causatus, hocce lumen, seu verbum internum, in corde Davidis extitisse, imo in illo locutum, & absque externi verbi prædicatione auditum esse. Ne autem nugivendo pessimo aliquid videar affingere velle, en! expressa ejusdem verba, ita sonantia in der *Wiederlegung der reinen Orthodoxie Cap. II. sub fin. Tract. de Papisimo Protestantium Vapulante p. 253. sq. edit. in 12. Opp. p. 150. ed. in 4to.* Was solls denn seyn? wirstu sprechen? Wo das Hören ist / da muß ja allezeit auch eine äußerliche Predigt seyn. Respondetur, probetur Major. Ich glaube es nicht. Denn es spricht ein grosser Enthusiast in der Heil. Schrift/nach der alten Griechischen Übersetzung / zu welcher Zeit der Fanatismus nichts neues muß gewesen seyn: Ich will hören / was der HERR in mir redet. *Pf. LXXXV. 9.* Dieser hörete ja ohne Predigt von aussen / und hat in seiner Seelen einen Prediger / der ihm das Wort und Zeugnis verkündiget / auch redet Jacobus von Hörern des eingepflanzeten Wortes / *Cap. I. 21.* Post pauca pergit: Es kan

auch ein Gehör sehn / wo keine äußerliche Predigt ist / wie wir aus den Worten des Enthusiastæ canonici, des Königes Davids erschen / welcher teutsch heraus wider die Orthodoxie zeuget / und spricht: Ich will hören was der Herr in mir redet.

S. II. *Christianus autem Democritus alius est a Democrito Christiano.* Edidit nimirum Lucifuga aliquis, nomen *Democriti Christiani* mentitus, an. 1700 Tract. pessimum sub tit: *Apostolischer Wegweiser zur wahren Gerechtigkeit Gottes* / iterum an. 1703. reculum, sub novo rubro: *Evangelische Vorstellung der wahren Rechtfertigung.* Quoniam vero in illo evangelica de justificatione doctrina plane conculcatur, ac imputata Christi iustitia nefario ausa impugnatur, hinc refutationem ejus solidissimam instituere gavitus sunt *Dn. D. Michael Fartschius*, Theologus Jenensis Celeberrimus, in *Decade Dissp. Select. Diss. IX p. 331. sqq.* *Dn. Seb. Edzardi* in Tract. cui tit. *Satisfactio Christi a Cavillationibus Sociniantis Fanatici vindicata*, (quem integre exhibet *Dn. Georg. Serpilius*, Superintendentens Ratisbonensis vigilantissimus, in der *Schriftmäßigen Prüfung des Hohensteinischen Gesang-Buches* (Cap. VII. p. 157. sqq.) & *Dnn. Auctores der Unsich. Nachr. ann. 1702. p. 555. sqq.* (quorum totam recensionem *Dn. Serpilius* pariter inseruit Libro jamjam citato Cap. V. p. 129. sqq.) Licet itaque hic *Democritus Christianus* quoad Socinianas hypothesas amice cum *Christiano Democrito* conspiret, ac sic velut mulus mulum scabat, minime tamen cum hoc idem est, quandoquidem ipse *Christianus Democritus* & negavit, se Scripti istius: *Apostolischer Wegweiser* / Autorem existere, & professus est, se cum ipsius Sententia non in omnibus convenire. vid. *B. D. Joh. Fechtii Lectiones in Syllogem Controversiarum ad disp. XXX. §. 1. p. 356 sqq.* & *Serpilium l. c. Cap. IV. p. 127. sq.*

S. III. Sed mittemus *Democritum Christianum*, & ad *Christianum Democritum* propius accedimus. Huncce vero *Christianum Democritum*, vero nomine audire *Joh. Conrad. Dippelium*, vel *lippi* constat, ac tonforibus. Magistrum olim in Academia Giessensi egit, mira metamorphosi ex Anti-Pietista, factus Pietista, ex Pietista, Fanaticus, Indifferentista, omnis veritatis revelatae impugnator, orthodoxæ Lucianus, verbi scripti, Sacramentorumque Derisor, summa: Hominum nequissimus, quo nequiora terra vix tulit. Ipse *Dippelius* vitæ suæ curriculum

culum recensuit in der Zugabe zum Wein und Gel in die Wunden des gestäubten Pabstthums der Protestirenden / *Opp. p. 315. sqq.*, ex cuius singulis paginis ad nauseam usque patet, quanto superbiz ac iactantiz œstro infelix hinc Autor semper concitatus, & quanto nisu latam vittorum semitam lectatus fuerit. Eiusdem cum *B. D. Joh. Ernesto Gerharde*, Theologo Giefsensi, controversiam grata brevitare persequuntur *Dnn. Amores der Unschuld. Nachr. ann. 1704. p. 655. sqq.* Præterea vero *Alchymia* operam dedit, ejusque ope divitias contrudere allaboravit, qua de re ita scribit Summe *Rev. Dn. Carol. Godof. Engelschallins*, Concionator Aulicus Dresd, dexterimus, in den fortgesetzten nützigen Vorurtheilen der heurigen Welt in Glaubens-Sachen / *Cap. IX, p. 345. sq.* Weil er doch sich auf etwas anders legen mußte / erwehlete er nach Art der meisten verdorbenen Betrüger, die Goldmacherey. Er rühmet sich auch einmahl in diesem betrügerischen Handwerk wirklich glücklich gewesen zu seyn, und warhafftig Geld gemacht zu haben, welches ob sich in der That also verhalte, ich billig dahin gestellet seyn lasse. Zum wenigsten wolte seine Kunst hernachmahls den Stuch nicht länger halten / wie er selbst gestehet. Eine Zeitlang hat er sich nachgehends zu Berlin aufgehalten / weil er aber wider geköhnnte Häupter unverantwortliche Handel unternommen / hat er auch von dar gleichwie zu Straßburg / aus dem Arrest entlaufen müssen. Man hat sagen wollen / er sey endlich aus Teutschland nach Amsterdamb gekommen. Lieet itaque omnino per aliquod temporis spatium in Belgio fuerit commoratus, postmodum tamen Germaniam repetiit, tandemque justas reqviritæ, proterviz, ac sceleris immanissimæ pœnas dedit. Haud pridem enim Anno 1719. die 28 Aprilis, docentibus publicis Novellis, ex mandato Serenissimæ ac Potentissimæ Regis Daniæ, Alenavia prehenfus, & in vincula coniectus est, crematis in ipsius præsentia per Carnificem Scriptis famosissimis ac neqvissimis. Dehinc captivus *Hævniæ* deductus fuit, & hodie *Bornholmia* in custodia detineri dicitur. Ecce sic Auctorem scelus reperit! Variis autem, usque nefandis Scriptis, mundum implevit ac oneravit, quæ cum antea successive evolassent, postmodum ab ipso *Dippelio* junctim, uno volumine comprehensa, in publicam extrusa sunt lucem, sub hoc

tit. : Eröffneter Weg zum Frieden mit GOTT und allen Creaturen durch die publication aller bis hieher editen Schrifften *Christiani Democriti*, Amstelodami ann. 1709. in 4to. Sane qui libros hosce Centonem Diabolicorum errorum maxime detestandum vocaverit, ab amico veritatis tramite nequaquam recedet. Quod enim de *Dippelii Papismo Protestantium Vapulante* judicium ferunt *Dnn. Auctores des Alten und Neuen Ann. 1701. p. 64. sq.*, id ad singulos cerebri insani foetus monstrosos merito quadrat, quapropter illud adscribere non pigrabor : Seine Intention ist / die Seelen der bisherigen Orthodoxorum zu confundiren / über die sämtliche Evangelische Religion / als ein Democritus, oder vielmehr Lucianus zu lachen und zu spotten / daher auch die ganze Schreibart spöttisch / liederlich / und so ärgerlich ist / daß ein Christliches Gemüth sich darüber entsetzen muß. Ordnung und Eintheilung darf man hie nicht suchen / denn sie ist / samt allem Guten / aus diesem Buche verbannt. So viel zeigen fast alle Blätter / daß sein Hauptwerk sey / alle Orthodoxe und Wahrheit von Göttlichen Dingen umzustossen / u. s. w. Et quoniam sic detestandus *Dippelius* nil nisi venenatissimum virus propinare in deliciis habet, hinc a multis Dei & Evangelicæ veritatis amatoribus prompta parata est medela, quæ laus debetur *Dn. D. Alberto Joach. de Krakevitz* in der Erweckung der so genannten unfehlbaren Methode alle Secten zu vereinigen / unter dem Titul : Ein Sirt und Seerde durch *Democritum* publiciret / & in alio Tract. cui tit. : Deutlicher Vortrag der vornehmsten Glaubens Lehren / wider *Democriti* Schild der Wahrheit / *Dn. D. Johanne Sensio* im stockblinden Wegweiser an *Christiani Democriti* also benannten Wegweiser zum verlohrenen Licht und Recht / *Dn. D. Franc. Alberto Epino* in *Mateologia Fanatica*, *Sam. Schrödero* in *Anti-Dippelio* oder Vertheydigung der Symbolisch. Glaubens Bücher / *B. D. Henr. Neussio* in der Prüfung des Geistes und der Lehre *Democriti*, über dessen Glaubens Bekänntniß / (quod scriptum habetur in calce der alten und neuen Schwarm-Geister Bruth) *Dn. M. Crispino Weissio* in des verkapten und ertapten *Christ. Democriti* Contersey / *B. Dan. Severino Schulteto* in der Wiederlegung der irrigen Meynungen *Christ. Democriti* wider die Zell. Wasser Tauffe / *Dn. Car. Godofredo Engel-*

Engelschaltio in den fortgesetzten Vorurtheilen in Glaubens-Sachen / cap. IX. p. 340. sqq. (qui præsertim Confessionem fidei Dippelianam refellit) & aliis.

S. IV. Inter alia autem *βήλυγμα* Dippelius crepat lumen aliquod *internum*, omnibus hominibus ingentum, sed in regentis su- scitatum ac actu lucens, idque divinum (particulam quippe essentia divina) ac essentialia, (tertiam sc. hominis partem essentialialem,) in- struens nos, absque verbo externo, de rebus necessariis, adeo ut sine eo neque verbum externum intelligi, neque dogma aliquod theologi- cum cognosci possit, e contra vero solo illius ductu infallibiliter scia- tur, quisnam sit sensus Scripturæ S., quodnam sit verum dogma, quidnam sit credendum, quidnam agendum, & sic porro. Exerte mon- strosus Autor erumpit in der Wiederlegung der reinen Orthodoxie cap. II. sub finem Papismi Protestantium vapulantis p. 222. ed. in 12. Opp. p. 138. Die *θεωσία* oder des Heil. Geistes Trieb und Eingeben / ist bey den Aposteln und Propheten *⋯* nichts gezwungenes / oder extraordinaires gewesen / sondern NB. das allgemeine Licht und Reich der Gnade / wiewohl im grössern Grad als wir jetzt haben mögen. Und jemehr ein Kind Gottes / und Zeuge Jesu Christi dem alten Wesen abgestorben / und in das göttliche Wesen gedrun- gen / desto geistreicher und unfehlbarer ist Er auch gewesen in seiner Rede und Schrift nach dem Maass des NB. Lichts und der Gnade / die ihm von Jesu gegeben und zugebacht worden. Et l. c. p. 235. ed. in 12. Oper. p. 143. Sollen sie (die Heyden) keine Entschuldigung haben / so müssen sie ja nothwendig so viel NB. Licht und Gna- de von Gott empfangen haben / daß sie dadurch / wo sie geglaubt / und gefolget / hätten können selig werden. Et hoc lumen in- ternum ipsi alio nomine audit: *Jesus internus*, s. *Jesus in nobis* (a Jesu externo, seu Jesu pro nobis, essentialiter distinctus). Hinc l. c. p. 242. ed. in 12. Oper. p. 145, blaterare pergit: Alle die das Evans- gelium auch von aussen hören / die haben NB. schon in sich das Wort der Gnade / NB. das Licht Jesum / de quo postea mira & mira- somnia enarrat l. c. p. 247. sq. ed. in 11. Oper. p. 147 sq. Pariter idem illud lumen venit ipsi nomine *Verbi interni*. Ideo ib. pag. 250. ed. in 12. Oper. p. 148 quærere non veretur: Ist denn nun der Canon und die äußerliche Predigt dasjenige Wort / so schon in unserer Seele

Seele gepflanket ist / ehe wir ihm Gehorsam leisten / oder nicht
 vielmehr NB. *Jesus Christus* (scil. *Christus internus*) NB. das
 Wort und Licht / welches alle Menschen erleuchtet die in diese Welt
 kommen ? *Ecce ! si Dippelium audis , lumen internum* (seu *verbum in-*
ternum , vel Jesus in nobis) ante *externam verbi prädicationem in*
omnibus hominibus etiam Gentilibus existit ! Porro *infans hicce Fa-*
naticus , lumen illud internum habet pro essentia divina particula , quæ
ex DEO emanavit , ac homini ab ipsa nativitate impressa est , inque eo
tertiam essentia humana partem essentialem constituit . Satis id clare vi-
dere est exinde , quia Spiritum , (quæ vox ipsi cum lumine interno , Christo
in nobis , verbo interno &c. æquipollet) im Wegw. zum verlohren.
Licht u. Recht . P. I. C. IV. Oper. p. 726. expresse tanquam tertiam
partem essentialem enumerat , dicens , hæc tria : Corpus , animam & Spiri-
tum , Leib / Seel und Geist / esse partes hominis naturales sive essen-
tiales , Theile des natürl. Menschen / uti Fanaticus garrit : Hunc
autem Spiritum is l.c. P. I. C. I. Oper. p. 650. vocare non veretur : Naturam
ex DEO , die Natur die aus Gott selbst ist . Ulterius lumen hocce in-
ternum absque verbo externo nos instruere , docet Empæcta noster , scri-
bens in Papismo l. c. p. 232. ed. in 12. Oper. pag. 142 : Es kan auch
wohl das innere selbständige Wort / Jesus / in der Seelen / ohne
äußerliche Predigt lehren und überzeugen . Sed per verbum exter-
num absque lumine hocce interno , nihil cognosci posse Dippelius hisce
profitetur verbis l. c. p. 131. ed. in 12. Oper. p. 141 : Keiner kan aus /
oder durch das gepredigte oder geschriebene Wort NB. die lebendis-
ge Wahrheit erkennen / wo nicht zuvor / oder zugleich in seiner See-
len das lebendige selbständige Wort Gottes / oder Jesus Chris-
tus kräftig ist / und sich ihme offenbahret &c. Tandem , per præ-
dictum lumen internum nos sufficientissime edoceri asserit l. c. p. 211.
Oper. 134. Wer nicht in der neuen Creatur / oder Wiedergebuhre
schon siehet / der hat noch keinen Canonem der Wahrheit / nach wels-
chem er sich könne ohne Irrthum richten . Der Geist der War-
heit / der allein in der Wieder-Gebuhre empfangen wird und des-
sen Salbung muß uns die Wahrheit lehren / oder der Canon seyn-
(Sic iterum nova Creatura , & Canon cum Spiritu ac lumine interno ,
ab homine perditissimo æquipollenter adhibentur ,) mox addit : Lehe-
ret uns der Geist nicht inwendig / so wird uns das vorgeschriebene
 Wort

Wort nichts / als materia litis, eine Ursach zur Confusion, und Schul-Gezäncke &c. Summa : Fanaticus hicce, cum sui similibus πικρόν ψυδ, seu palmarum Fanaticismi commentum, lumen sc. substantiale, verbo DEI Scripto contradistinctum, ac variis aliis appellationibus, e. gr. Canonis interni, unktionis, verbi interni, Spiritus, Scintilla naturalis, Christi in nobis, creatura nova, aura divina, aliisque pluribus, insigniti solitum, amplectitur, atque Helena instar deamatæ excolatur. Vid. contra hocce figmentum B. Joh. Fechtii *Disp. de Canone interno, externo, & Scripturario opposito Sect. II. p. 23. sqq.* Ejusd. *disp. de Christo in nobis, Cap. III. Qu. 8. sqq. pag. 48. sqq.* Dn. D. Val. Ernest. *Loescheri disp. de Schweneckfeldianismo in Pietismo renato Cap. II. §. V. Die Unschuld. Nachr. ann. 1701. p. 409. sqq.* Dn. D. Blumbergii *Sincera Evangelicum P. II. Cap. II. p. 409. sqq.* B. Pfaffii *Sylogon Questionum, Quest. 13. p. 24. sqq.* B. D. Sontagii *disp. de Homouso Anti-Nicano pag. 21. sqq.* Dn. D. Joh. Sensii *Stoicks blinden Wegweiser Sect. II. Cap. II. p. 310. sqq.* B. Hollazii *Scrutinium Veritatis, quest. 3. pag. m. 13. sqq.* B. M. Ferberi *disp. de Theologia Experimentalis §. X. p. 47. sqq. hab. sub Praesidio Dn. D. Wirsdorffii.* Dn. Praesidis mei *Tractat. Erotematic. de Cognitione internorum hominis, (ubi inter alia prolixè pariter, & solide de Spiritu Fanat. agit.) Erot. III. §. VI. sqq. nec non Erot. IV. §. 7. p. 78. & §. 18. p. 101. &c.*

§. V. Ut itaque monstruosus homo monstro suo, lumen innu scitium, aliquod quæreret patrocinium, temere satis provocat ad *Pf. LXXXV. 9.* ratus, se non, quod pueri in faba, reperisse, quin patius lumen suam internum ibi larissime extare. Elsfurus nimirum virtutem dicti praestantissimi *Rom. X. 17.* (ex quo efficacia verbi predicati quoad ingenerationem fidei ad oculum patet,) de verbo predicato ibi sermonem esse, inficiatur, & praefraete urget, non verbi predicati, sed saltem τῆς ἀκοῆς, i. e. *auditus*, mentionem l. c. fieri. Quia autem paratissima ad ipsius subtilitatem prostat responsio, hæc scilicet, auditum involvere respectum ad verbum prædicatum, illudque præsupponere, mox hanc ipsam assertionem, responsionis loco datam, falsitatis arguit, ac id propter instantiam ex allegato Psalmo petit, causatus, Davidem loqui non de verbo externo, sed de verbo interno, & tamen eundem effari, se verbum illud internum auditurum esse. Verba Nugatoris hæc sunt : *Es spricht ein großer Enthusiast in der Heil.*

Schriefft nach der alten Griechischen Uebersetzung / zu welcher Zeit der Fanatismus nichts neues muß gewesen seyn. Ich will hören/ was der Herr in mir redet/ Ps. LXXXV. 9. En! Dippelius lumen suum internum ex Ps. LXXXV. 9. probans! Verum enim vero manifestissimam sacris literis violentiam infert homo insipidus. In antecessum notari meretur, turpi Davidem affici injuria, quando iste a Democrito, magnus Enthusiasta, mox quoque, paucis interjectis, Enthusiasta canonicus salutatur, nam Enthusiasta ac Fanaticus non is est, qui interna & immediata Spiritus S. revelatione, vel interno ejusdem alloquio fruitur, gaudetque, sed is, qui post excessum Prophetarum divinatorum, aut post clausum Scripturæ Canonem, immediatam Spiritus S. illuminationem, imo lumen aliquod substantiale, a nativitate insitum, ac ex essentia divina promanans, crepat. vid. *De Præsidis mei Tractat. Erotem. de Cognitione interiorum hominis, Erotem. III. §. VI. p. 37.* Jam quidem ultro largimur citroque, Davidem cum reliquis veris DEI Prophetis, immediata Spiritus S. revelatione donatum esse; Sed neque ipse Dippelius asseret, eundem, cum Sociis suis, post excessum Prophetarum divinatorum, aut certe post clausum Canonem, de immediata illuminatione esse gloriatum, ad Calendas quoque græcas probatum dabit, Davidem sibi lumen aliquod substantiale idque naturale, tribuisse. Qvi ergo Enthusiasta teterrimus sanctum Davidem choro Enthusiastarum adscribere audet? Qvi eructare, Fanaticismum Davidis tempore nihil novi fuisse? Posito enim, in allegato Psalmo LXXXV. 9. sanctum Psalmistam erumpere: *Audiam, quid Dominus IN ME loquatur*, an inde vel fidiculis id extorquebis, eundem de lumine interno substantiali ac naturall, quale Democritus somniat, sermonem facere? In meridie itaque cœcutiat, necesse est, qui summam injuriam, *Davidi per Impositum nomen Enthusiastæ impactam*, non animadvertit.

§. VI. At vero mittam hæc, & ad negotium palmarium me accingam. Dixi scilicet, haud multo ante §. V. manifestissimam violentiam sacris literis inferri ab insipido Dippelio, dum Textum §. ita citat: *Ich will hören was der Herr in mir redet*, ac ipsi Scriptori Canonico, nempe *Davidi* integram istam tribuit assercionem, subjungens: *Es kan ein Gehör seyn/ wo keine äusserliche Predigt ist/ wie wir aus den Worten Enthusiastæ Canonici NB. des Königes Davids*

Davidis esse, / welcher teutsch heraus wider die Orthodoxie zeu-
get und NB. spricht: Ich will hören was der Herr NB. in mir
redet. Sed splendidum mendacium a Democrito hic committi, tam
clarum est, quam quod clarissimum, cum ne $\gamma\epsilon\upsilon$ quidem in Textu
Originali legatur de additamento spurio: *In me*. Et ne mero
verborum strepitu videar imponere velle, en ipsa Davidis
verba, ab ipso per internam Spiritus S. suggestionem prolata.
אֲדַבְרֵם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲדַבְרֵם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. Audiam, quid dicet DEus Jeho-
wa. An hic interfectum perspicias, aut animadvertis vocem: אֲנִי In me?
Minime gentium! Hinc quoque David, cum reliquis pils, non ad in-
ternum lumen intra se, sed potius ad externum sermonem DEI per
suos Prophetas, immediate inspiratos, indicem intendit digitum, ac
hocce solatio se festum erigit, fore ut audiat, quid DEus ad ipsum, &
populum, per suos Prophetas, locuturus, & quod bona nova de re-
ditura alma pace nunciaturus sit. Bene B. Martinus Geterus in Com-
ment. in Psalmos ad h. l. col. m. 1467, Precationi, ait, jam subji-
tur spes in animo precantium concepta, ita ut, postquam allocuti sint
DEum per preces, nunc etiam silentium quasi sibi metipsis indidentes, vi-
cissim tranquille auscultent, expectentque, quid responsi loco sibi locu-
turus sit Dominus, NB. videlicet per ora Prophetarum &c. Optime
quoque B. Theodorus Thummus in impietate Wigelianap. m. 34. Non
dicit Propheta, inquit, se in angulo sessurum, & praesolaturum arcanas
DEI revelationes, sed hoc a DEO, voto pio, petit, ut afflicta Ecclesia
pacem & tranquillitatem concedere, Prophetas mittere, & per eos mi-
serum populum consolari velit. Sane qui haec aequa iudicii libra pon-
deraverit, non potest non Democrito dicam abusa Scripturae scribere,
ac vel manibus palpate, eundem, invito Textu S., lumini suo interno,
inani cerebelli corrupti figmento, facem praeferre, ac fundamentum
substernere. Interim jamdiu ante Democritum idem cornu inflarunt
Fanatici antiquiores, Schwenckfeldius, notatus a B. Gerharo, Loco de
Minist. Ecclesiast. §. 263. LL. CC. Tom. VI. p. m. 299, Val. Weigelius,
reprehensus a B. Theod. Thummio l. c. p. m. 34. 599. & Hackspanio in
Notis Philologico-Theol. in h. l. Part. II. pag. m. 274, aliique plures.
Quia enim hi quoque internos istiusmodi raptus statuere gavisi sunt,
pariter ex vitiosa Psalm. LXXXV. 9. allegatione fucum aliquem suo
asserto conciliare studuerunt.

S. VII. Neque aliquid emolumentum ad *Dippelium* redundat inde, quod in versione græca LXX, Interpretum extet, ἀκούω ἐν τῷ λαλῆσαι ἐς ἐμαί κύριος, i. e. *Audiam, quid loquatur IN ME Dominus.* Nam 1) ipse Fanaticus alibi ad Textum originale se recipit, si vel minimam elabendi rimam sibi ex eo promittere potest. Sic e. g. in paulo antecedentibus *Oper.* p. 149, ad locum, ex *Es. LIII.* 1. contra ipsum allatum, a *B. Luthero* versum: *Wer gläubt unsrem Predigen, regerit, illam aliter in Hebræo, & quidem ita se habere: Wer gläubet dem/was wir gehöret haben.* Quare itaque hic ex fontibus bibere, & dictum Davidicum, juxta Textum Originalis ductum, allegare noluit? Sed non patrocinebatur ipsi Hebræus Textus, hinc ejus quoque nullam rationem habuit. 2) De versione τῶν ἑβδομήκοντα, ejusque valore, Eruditorum digiti non existunt æquales. Sunt sanè, qui cum doctissimo *Jac. Usserio* in *Lib. de LXX. Interpretum editione*, inficias eunt, antiquam versionem septuaginta viralem adhuc hodie superesse. Sunt alii, qui nunquam græcam quandam interpretationem, exquisito LXX. Seniorum studio, compositam esse, dimittant, rati, olim vel temporibus *Prolomai Philadelphii*, vel paulo serius, superflua saltem variorum Judæorum opera, translationem græcam prodidisse, & eam adhuc hodie, valde tamen interpolatam ac immutatam, prostrare. Ita *Hodius de Bibliorum Textibus originalibus & versionibus, Ant. van Dale* in *differt. super Aristotelem, Cel. Dni D. Joh. Alb. Fabricius* in *Bibliotheca Græca Lib. III. p. 320. sqq.* & plures. Taceo peculiarem sententiam *Orthovii*, in *Bibliotheca Bremensi, Class. 3. Fasc. 3. p. 205. sqq.* Facile ex hisce, qui obesse non est naris, subodorari potest, varis argumentorum ponderibus contra versionis græcæ, quæ vulgo LXXyralis audit, pretium depugnari, sicque illius autoritate stari haudquam posse. 3) Posito vero, & olim sub auspiciis *Prolomai, Aegyptiorum Regis, LXX. Senum* sudore, translationem Græcam concinnatam esse, & eandem hodie superesse. Quis illamplauze in omnibus intemeratam ac probam mansisse credet? Et posito etiam hoc; Quis tamen eam menti Spiritus S. undique conformem esse, sibi persuadet? Profecto hic additamentum quoddam inutile irrepsisse, collatio hujus versionis cum Textu Hebræo, lucidissime monstrat. Quapropter 4) Versioni antiquæ Græcæ versionem veteram *Chaldaicam* opponimus, quæ examissim hic cum Hebræa veritate

veritate concinit, & ita se habet: *שמע מה ימלי אלהא יהוה*.
 i. e. *Audiam, quid locuturus sit DEus Jehova.* Hinc 5) malefanti
 ingenii specimen edidit *Dippelius*, expressionem græcam pro ipsius
 Davidis verbis temere vendicans, & Autori huic sancto Imputans, ac si
 scripsisset: *Audiam quid loquatur IN ME DEus Dominus*, quod
 tamen apertam redolet falsitatem. 6) Summa: *Interpres Græcus*, vel
 ex ignorantia, vel ex inadvertentia, particulam causalem *ἢ*, nam,
 accepit pro *ἢ in me*, confundens *ἢ* cum *ἢ*, & præterea vocem, ad
 subsequentiā spectantem, trahens ad antecedentiā. *Interpres vero*
Græcus decepit *Interpretem latinum*, quippe qui ejus vestigia secutus,
 pariter reddidit: *Audiam quid loquatur IN ME Dominus DEus.*
 Quia vero hæc interpretatio, Textum quamlibet originale non satis
 probe exprimens, Fanaticis ad palatum est, hinc illam, relicto origi-
 nali Textu, ambabus amplexi sunt ulnis, non perpendentes, & hanc
 ipsam phrasin: *Loqui in aliquo*, per Hebraismum usitatum idem signi-
 ficare, ac: exterius cum aliquo colloqui, uti patet ex *Zach. I. 9.*
 vid. *Hackspanii Notas Philol. adh. l. P. II. p. 274.*

S. IIX. Tandem, quod obiter tantum notare lubet, *Democri-
 ritus* nihil, ad statuinandum lumen suum internum, juvatur dicto
Jac. I. 21. Nam *Jacobo* ibi sermo fit de verbo, non per naturam im-
 plantato, ac ad hominis essentiam pertinente, sed de verbo per extrin-
 secam prædicationem cordi insito, quia illud, extrinsecus sc. propo-
 situm, recipere jubemur cum mansuetudine. vid. *B. Glassii Philol. S.*
p. 125 2. & *Dn. D. Wernsdorffii disp. de verbo DEI scripto, sive Scri-
 ptura Sac. S. 2. p. 7. sq.*

S. IX. Agmen claudant *Observationes practicae*: I.) Verbo DEI
 nihil alieni, ac menti Spiritus S. repugnantis, addi debet, nihil detra-
 hi. Expresse enim DEus *Dent. IV. 2.* Non addetis, inquit, ad ver-
 bum, quod ego præcipio vobis, neque diminuetis de eo. Adde *Dent. XIII.*
 I. Imo quemlibet merito terrere debet fulmen illud severæ commina-
 tionis divinæ *Apoc. XXII. 18. 19.*: Si quis addiderit ad hæc, addet
 DEus super eum plagas, scriptas in libro hoc, & si quis abstulerit de ver-
 bis libri Prophetiæ hujus, auferet DEus partem ejus de libro vitæ &c.
 Bene *Calovius Bibl. Illustr. Nov. Test. Tom. II pag. 1924.*: Perfecta est
 Scriptura S., idcirco nec *αὐθιγενῶν* nec *ἰσχυρογενῶν* admittit. Scriptum
 esse doceat, inquit *Tertullianus adv. Hermog., Hermogenis officina.* Si
 non

non est scriptum, timeat va illud adjicientibus, aut detrahentibus desti-
 natum. Nihil verbo suo addi permittit DEUS, si addatur anathema
 dicitur Deut. IV. 2. XII. 32. Gal. I. 8. 9. ; Nihil demit, quia fides
 instar catenae est, qua una soluta ansula corruiat. Qui minimum jota
 in lege solverit, minimus, id est, nullus, vocabitur. i. e. erit in regno celo-
 rum Matth. V. 19. II.) Loquitur adhuc ad nos DEUS (a) per Pro-
 phetas suos scribentes, seu in Scriptis Prophetarum. Ergo aures ipsi
 loquenti praebeamus vacuas, ac monitis mandatisque ejusdem obedi-
 entiam praestemus exactam. Egregie Salvator, in secula benedictus, Luc.
 XVI. 29. Habent, ait, Moſen & Prophetas, audiunt illos. Ecce!
 Moſes & Prophetæ introducuntur loquentes ad nos, non oratenus, sed
 in Scriptis suis, quandoquidem, belle observante B. Glassio l.c. p. 1050,
 hic nomine Moſis & Prophetarum, per metonymiam caussa pro effe-
 ctu, intelligendi veniunt Libri a Moſe & Prophetis exarati, & pro ſi-
 dei & salutis regula atque canone poſteritati traditi. Loquuntur au-
 tem velut ad nos, quia ex Scriptis eorum DEI voluntatem tam clare
 cognoviſimus, acſi ipsi illi viva voce eandem proponerent, manife-
 ſtamque redderent. Quid igitur noſtri eſt officii? Ut loquentes Pro-
 phetas, imo ipſum DEum loquentem, debite audiamus, Scripta ſacra
 diligenter legendo, lecta attente perpendendo, imo in ſuccum & ſan-
 guinem vertendo, in ſanguinem verſa, in uſum transferendo, & ad
 eorum praſcriptum nos totos componendo, Quoties enim Scripta
 Prophetarum rite legimus, perpendimus, & in uſum transferimus,
 toties Prophetas ipſos veluti loquentes audimus, iſque obedimus, &
 quoties Prophetas audimus, iſque obedimus, toties ipſum DEum au-
 dimus, & ipſi obedimus. (b) Loquitur adhuc ad nos DEUS per Mi-
 niſtros ſuos predicantes. ERGO DEO gratias agamus, quod tam beni-
 gne nobiſcum agat, ac per alios homines nos ad ſalutem perducere al-
 laboret. Cum olim ipſe DEUS immediate legem de monte ſinai pu-
 blicaret, hem! quanto non horrore corripiebantur Iſraelitarum animi,
 quam non optabant per Moſen inſtrui? Ita enim uno velut ore Mo-
 ſen compellabant: Loquere tu nobiſcum, nam audiemus, non autem
 loquatur nobiſcum DEUS, ne forte moriamur Exod. XX. 16. Annon
 itaque benignitatis divinae documentum eſt, quod adhuc hodie per
 Miniſtros ſuos, homines nobis ſimiles, nos doceat, hortetur, redarguat,
 ſoletur,

soletur, & sic porro. Et quia hoc firmo stat taso, DEO immortales
 eapropter gratias agere tenemur maximas. Adhuc obligati quoque
 sumus, ipsis Ministris DEI, ex verbo DEI nos admonentibus, prom-
 ptum gerere morem, Ebr. XIII. 17. Nec est, quod ambigas, Deum
 per Ministros suos ad nos loqui, nam id Solis quasi radibus scriptum
 legitur Luc. X. 16.: Qui vos (Ministros DEI,) audit, me audit, 2. Cor.
 V. 19.: Pro Christo legatione fungimur (nos Ministri DEI), ita ut DEUS
 adhortetur NB. per nos. Cum olim D. Georg. Mylius, Theologus
 Wittebergenfis, post acceptum sacrum epulum, quæreretur: An
 etiam firmiter crederet, abolutionem Ministri Ecclesiæ abolutionem
 DEI esse, is mox intrepide, Quidni crederem, recessit, verba namq;
 DEI clarissima radiant luce: Qui vos audit, me audit. Vid. Bergman-
 ni tremendam mortis horam P. II, Cap. X. p. 94. (7) Loquitur adhuc
 ad nos DEUS in operibus suis mirandis. Ergo per illam loquelam ex-
 citari nos patiamur ex somno ignavia, ac securitatis. Cæli nempe
 enarrant gloriam DEI, Psalm. XIX. 2, ipsa mirabili sua structura
 quasi nos de DEI sapientia, potentia &c. instruentes. Confer
 B. Scriveri Gotthold; oder zufällige Andachten in præf. Quis itaq;
 animum non adhiberet præsentem ac attentum? DEUS sapius alios
 iusta afficit poena, & sic nos quasi ita alloquitur, ex Luc. XIII. 3.:
 Nisi penitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Ergo experglica-
 mus. Summa: Expurgare qui dormis, & surge ex mortuis, ut il-
 lusecat tibi Christus Ephes. V. 14.

DICTION III.

Es. IX, 5. 6.

TEXTUS HEBRÆUS:

כי ילד ילד לנו בן נתן לנו וגו'

LXX. Interpretes.

Ὁ γὰρ παῖς ἰσὺς ἐγεννήθη ἡμῶν, καὶ ἄνθρωπος ἐδόθη ἡμῶν. κ. τ. λ.

Seb. Schmidius:

Puer enim natus est nobis, Filius datus est nobis, &c.

Lutherus:

Demn Uns ist ein Kind geboren/ein Sohn ist uns
 gegeben. u. s. w.

D

S. I.

Lariff. *Dn. Renatus Andreas Kortum in Libello, cui tit.*
Die Weissagungen Jesajah aus dem Hebräischen
Grunds Text außs neue getreulich ins Teutsche übers
setzt / nebst einer Paraphras, p. 55. integram prophe-
tiam, Es. LX, 5. 6., literaliter non nisi de Hiskia, Rege
Judæorum, interpreta ur. Postquam enim versum 5. in linguam
Germanicam sequenti transtulisset modo: Denn ein Kind ist Uns
gebohren / ein Sohn ist uns gegeben worden / ob dessen Schultern
die Ober Herrschafft liegen wird / und man wird Ihn nennen den
Unvergleichlichen / den Rahtgeber / den unüberwindlichen Held /
immer Vater / Fürst des Friedens / mox melioris perspicuitatis
gratia, hanc subjungit paraphrasia, seu expositionem brevem: Also
denn wird die Herrschafft Davids bestätigt werden. Das Kind
ist schon gebohren / welches zu der Zeit das Zepter über Juda
tragen soll / und unter dem ihr wegen des göttlichen Besandes
sicher und getrost leben sollt: Denn er wird glücklich regieren bis
an seinen Tod / so daß ihr selbst Ihn nennen werdet einen Außer-
lesenen / klugen / tarffren / stets liebreichen / und friedfertigen Für-
sten / welcher massen Er zugleich seyn wird ein Vorbild des aus
seinem Geschlechte künftig kommenden Mesiah / als an welchem
dieses in vollkommenem Maas zu einem noch höhern Heyl erkannt
werden soll. Ut vero & hæc compendiola explicatio eo rectius in-
telligatur, ad voces in paraphras expressas: Das Kind ist schon ge-
bohren / sequentia notare gestit: Er siehet auf den NB Hiskijah /
der damahls noch in seiner ersten Jugend stund / und gute Hoffnung
von sich gab / daß er einst wohl und glücklich regieren würde / welches
der Prophet allhier dem Volk / so da meinte / es wäre nun mit ih-
rem Königreiche aus / nach göttl. Offenbahrung gewis machte.
Sic itaqve Dn. Kortumius existimat, Regem Judæicum, Hiskiam, ac
regiminis Hiskiani felicitatem, describi & delineari. At vero aper-
tam mendam exegeticam committit, & omnibus veris rerum astima-
toribus non potest non tussim movere ac gravedinem, uti ex mox di-
cendis patecet.

S. II. Memoratus autem DN. Kortumius, antea *Acherlebie,*
postmo-

postmodum *Hatwegie*, in Comitatu Marchia, Pastor, variorum Librorum Biblicorum, utpote *Jobi*, *Esaie*, & *Psalmoreum*, novam translationem germanicam adornare studuit, quarum *ILLA* prodit an. 1708. sub hoc tit: Das Buch *Joh* aus dem Hebräischn Grundtext außs neue ins teutsche übersezt / nebst einer Paraphrasi; *ISTA* publicata est, an. 1709. sub tit. jam ante citato; *HÆC* vero lucem aspexit, an. 1716. sub rubro: Die *Psalmen* und *Lieder Davids* aus dem Hebräischn Grundtext außs neue ins teutsche übersezt. Sed cum novis translationibus singularia insimul interpretationum genera, omni saepe fundamento destituta, propinavit, atque hinc, vice plus simplici, Viris cordatis vapulavit. In specie quoad versionem *Jobae* consuli possunt *DNN. Auctores der Unsch. Nachr.* an. 1708. p. 636 sqq. & *Dn. Serpilus* in den *Lebens-Beschreib. der Bibl. Scribenten*, Part. VII., ejusque *Secl. II.*, sistente *Commentatores in Jobum*, p. m. 256. sqq., imprimis p. 262. sqq., sicuti ex professio in illam animadvertere gavius est doctissimus *Dn. M. Thomas Haverrus*, Pastor *Unneasis* vigilantissimus, in Tract. cui tit: *Der Kortumische Joh* gegen *D. Martin Luthern* vorgenommen / und abgehört zu *Uana* in *Westphalen*. Nec minus de labore *Kortumii* in *Esaia* candide suam sententiam expromunt *DNN. Auctores der Unsch. Nachr.* ann. 1709. p. 154, quod hujus est tenoris: Das meiste ist aus *Grotio* genommen / also daß man wenig neues / sondern meistens eine application der unrichtigen *Principiorum Exegeticorum*, *Grotianorum* hier findet. Eodem tendit judicium *Dn. Serpili* in *Jesaja*, zur Continuation der *Biblischn Scribenten*, p. m. 431. sqq.: Wann einige *Rabbinen* und *Grotius* nicht glossiret / und uns von *Christo* abgeföhret hätten / würden *Herrn Kortum* sehr wenige *Remarqven* übrig bleiben / ja in gewisser *Maasse* mußt er unsern *Heyland* weit mehr / als *Grotius*, aus dem *Propheten Jesaja* aus. Id quoq; notandum est *M. Michaelen Beckium* aliquot *dissertationibus* refutationem operis *Kortumiani* in *Jesaiam* instituisse animum induxisse, sed morte præventum, non potuisse telam jam inceptam continuare, ac absolvere.

§. III. Sæpe memoratus itaque *Dn. Kortumius* in sua in *Esaia* *Versione* & *Paraphrasi*, id velut negotium sibi datum putavit, ut cum *Grotio* *yaticinia* tantum non omnia, quæ communi *Christia-*

eorum conspiratione de Christo accipi solent, aliorum trahat, uti Sole
 clarius cernere est ex inspectione Paraphraseos in *Esaia Cap. VII. 14.*
p. 41. sq. in Cap. XXXV. p. 202. sqq. in Cap. XLII. 1. sqq. pag. 254.
in Cap. XLIX. 1. sqq. p. 302. sqq., in Cap. LXI. 1. sqq. pag. 369. sq.
in Cap. LXIII. 1. sqq. p. 376. &c. &c., quippe in quibus, ac multis al-
 liis locis, Christum neque querit, neque invenire vult, sed illa ipsa
 de rebus terrenis ac temporalibus explicat, & ad summum interdum
 nonnisi typicam quandam, subobscuramque Christi, regni Christi spi-
 ritualis, & beneficiorum, a Christo exhibitorum, adumbrationem,
 vel representationem in iisdem latitare largitur; Conf. *Autores Dct*
Unsch. Nachr. l. c. p. 153. sq. Mirum ideo non est, paria fata manere
Cap. IX. Esaia, adeo ut illud quoque non de Christo, Rege spirituali,
 ejusque Regno gratioso, sed saltem de *Hiskia*, ejusque regimine ter-
 restri, exponatur.

§. IV. Viam praverunt caeci *Rabbini*, *R. Salomo ad b. l.*,
R. David Kimchi ad b. l., *R. Abarbenel ad b. l.*, *R. Lipman in Sichron*
Sepher Nitzachon, apud *Wagenfeilum in Telis igneis Satanae*, p. 115,
 & alii. Quia enim hi, pro summa, quae in his regnavit, malitia, agno-
 scere noluerunt, Jesum Nazarenum esse verum & promissum Mundi
 Messiam, singula vaticinia, de Salvatore nostro agentia, pervertere,
 ac impuro falsa interpretationis luto conspurcare omnem moverant
 lapidem. Et quia hoc facere in deliciis habuerunt, noluerunt etiam
 illustre vaticinium *Esa. IX. 5. 6.*, intemeratum lingvere, sed illud de
Hiskia potius, Rege terreno, quam de Messia, seu promisso mundi
 Servatore, Rege spirituali, interpretari. Auscultemus instar omni-
 um facundissimum *R. Abarbenelem in Perusich ad b. l. fol. 23. col. 1.*
 ita perorantem: **על נאמר לנו כי יולד לנו נאמר על**
חזקיהו וכאלו אמר הנה החשועת הגדולה תואת ממפתלו של
כנחריב לא תהיה בזכות אחו המולך עתה כי אמר בזכות
חזקיהו שימלך אהדיו ועל זה אמר כי יולד לנו רוצה
לאמר כי הילד שכבר נולד הוא חזקיהו שהיה הבכור
לאביב לא נולד בצדקתו של אחו ולא לתועלתו אבל נולד
לנו לתועלתנו הבן השי נתנו לעמי בני יהודה ותהי המשרה
על

על שכמו כלומר שלא יטה שכמו לסכול עול מלך אשור
 כמו שעשה אחז אביב שהיה משועבד אליו ושלה אליו
 מנחה וחזקיהו לא יהיה כן אבל תהיה על שכמו המשרה
 שהוא המלכות בלו השתעבדו ואפשר גם במשרה התורה
 והתעורה כמו שתרגמו יונתן שהיה רבן באלקו ובחורתו
 ולא יהיה עליו שררת האללים ועבודתם וכיאר עוד
 השמות שיקראו לו כמו פעולותיו פלא עם מפני הנס
 והפלא שנעשה עמו באריכות ימים וכו' *i. e. Quando au-
 tem postea dicit (Propheta): Nam puer natus est nobis, sermo fit de
 Hiskia, quasi dicat: Ecce salus magna illa, ob ruinam Sanheribi, non
 obveniet propter meritum Achasi, qui nunc regnat, sed propter meri-
 tum Hiskie, qui regnaturus est post ipsum. Et de hoc dicit: Nam
 puer natus est nobis, innuit enim puerum, qui jamdum natus erat,
 nempe Hiskiam. Hic autem erat primogenitus Patris sui, non natus
 propter justitiam Achasi, neque in utilitatem ejus. Hunc filium dedit
 Deus benedictus populo suo, Filiis Juda. (Quando autem pergit Pro-
 pheta): Et erit Principatus super humerum ejus, indigitat, quod is
 non inclinaturus sit humerum suum, ad portandum jugum Regis Assur,
 sicut fecerat Ahas, Pater ejus, qui ipsi servierat, & ad eum transmi-
 serat munus. At Hiskias non futurus est talis, quoniam erit super hu-
 mero ipsius principatus, h. e. regnum absque servitute. Interim potest
 etiam id accipi de principatu legis & testimonii, quemadmodum quo-
 que transiit Jonathan, nam adhaerens erat Deo suo & legi ejus, &
 non futurus erat super ipsum principatus idolorum, ac culum eorundem.
 Adhuc interpretatur adhuc nomina, quod appellaturi sint ipsum secun-
 dum opera ejus, nimirum פלא (mirabilem) propter portentum ac mi-
 raculum, quod contigit ipsi per prolongationem dierum &c. Plane
 שְׁמֹרֶתָּה עִי עֵשׂוּ עֵשׂוּ עֵשׂוּ est R Lipmannus loco ante dicto, hac eructans:*

שקר אומרום ודבר טרה

על חזקיהו הנכבא נאמר

פלא ידעך אל צבור ונורה

*i. e. Interprete Wagenheilio: Jam circa locum Esa. IX, 6, mendacius
 magnum*

magnum, scelusque committunt Christiani, dum illum de Servatore suo interpretantur. Sed frustra sunt, nam de Rege Hiskia enunciavit verba is, qui vere est & dicitur admirandus, Consiliarius, Deus fortis, & tremendus. Idem legitur in Sepher Nizzachon Faszhan Noschan pag. 86. Enim vero Rabbinorum tela ignita felici successu retulerunt B. Dn. Joh. Saubertus in Palestra Theologico-Philologica, disp. VII. p. 160. sqq. B. Joh. Christoph. Wagenseilius in telis igneis Satanae, & ibidem in Refutatione Carminis Lipmanniani p. 5 15. sqq., Dn. Caspar Calvörus in Gloria Christi Lib. I. Cap. I quest. 85. p. 125. sqq. &c.

§. V. Rabbinos præeuntes alacriter, sed satis infelicitè, secutus est Vir magni, sed portentosi ingenti, Hugo Grotius in h. l., ad verba Textus: Et filius datus est nobis, ita commentatus: Dabitur Ezechias, Patri Achazo multum dissimilis, De eodem infra XI. Sic tamen, ut multo excellentius hæc ad Messiam pertinere non Christiani tantum agnoscant, sed & Chaldaus h. l. At vero rite ac severe Judæicas Grotii opiniones, sicuti alibi, ita etiam hic castigat incomparabilis Abr. Calovius in Bibliis illustr. Vet. Test. Tom. II pag. m. 62. sqq. Equidem Grotii sententia tam atro carbone non videtur digna, quoniam Christum non omnino ex vaticinio præsentis excludit, ac relegat. At rectè ulcus Grotianum tangitur, & exprimitur a B. Calovio l. c., sequentem in modum: Pessime iterum judaizat Grotius, dum secundum literalem sensum vaticinium de Ezechia intelligit. Quamquam vero addat, excellentiori modo hæc ad Messiam pertinere, & Christianos & Chaldaeos agnoscere, non tamen, an eam explicationem ipse calculo suo probet, significavit. Neque si sensu mystico de Christo intellectum velit, quod secundum literam de Ezechia dictum credidit, vel Christianorum ullorum, vel Chaldaei Interpretis, suffragium habet, qui certe non de Ezechia simul, sed UNICE de Christo interpretantur. Judæis autem cæcis gratam præstat operam, a quorum Rabbinis hic etiam seductus, sensus nativi objectum Ezechiam facit. Nam si hoc obtineant illi, facile concedere poterunt, suo modo mystice ea ad Messiam transferri posse, &c.

§. VI. Hisce vestigiis Rabbinorum, atque judaizantis Grotii, insistit Kortumius, quandoquidem, si eundem audis, in ipsis verbis Prophetis, ex intentione Spiritus S. non nisi de Hiskia agitur. Pudere autem merito debebat Autorem huncce insignis suæ audaciæ, quæ
magis

magis, quam insipientes Judæorum Sapientes, in viscera Textus sævit, ac singula nomina ad *Hiskiam*, Regem, cum profano suo *Grotio*, applicare non veretur, cum tamen *Rabbinorum* doctissimi id facere non audeant. Nonnullos quidem *Rabbinorum* pariter cuncta epitheta ad *Hiskiam* trahere, non inficias imus. Sic v. gr. *Aben Esra* in *Comment.* ad h. l. fatur: כל אלה שמות הילד פלא שהשם עמו: *Omnia nomina competunt puero, qui appellatur פלא (mirabilis) propterea, quod fecit Deus miraculum in diebus suis; Interim tamen maxima eorum pars aliam viam inire studet, unicum tantum, idq; ultimum cognomen, nempe Princeps Pacis, Hiskia tribuendo, reliquas autem appellationes DEO summo vendicando. Ita R. Salomo, R. David Kimchi, R. Ben Melech, R. Abarbenel, & plures. Cum vero singulorum verba allegare, supervacaneum sit, duos ultimos saltem producam in scenam, sc. R. Ben Melech, & R. Abarbenelem, quorum Prior in Michlal Jophi fol. m 89. col. 2 in hæc erumpit verba:*

פלא תאר ובמכלל הפא כצרי וכל שאר פלא בסגול ובפירוש ויקרא שמו חקדוש ברוך הוא שהוא פלא וועץ ואל גבור ואבי ער קרא שם הילד הזה שר שלום והם כנויים לאל יתברך ואל גבור פירוש יכיל וגבור ופירוש חנוך i. e. *Vox פלא est adjectivum, in Michlol autem (scribit R. David Kimchi) quod vox פלא hic habeat Tzere, sed quoties illa alias occurrit, notetur cum Segol. At in Commentario (idem Kimchi) verba, ויקרא שמו (& vocabit nomen ejus) ita exponit: Deus benedictus, qui est mirabilis & Consiliarius, & Deus fortis, & Pater aternitatis, vocabit nomen pueri hujus: Princeps pacis, illa autem sunt cognomina Dei benedicti. Voces autem גבור אל explicari debent per: potens & fortis. Sed interpretatio vocum ער חנוך huc redit, quod ipse sit stabilis in aternum, sique Pater temporis. Succedat R. Abarbenel sic perorans in Comment. in h. l. fol. m. 23. col. 1. אמנם כפי דעת יונתן ורש"י ושאר המפרשים כל אלה הם האריכות להקדוש ברוך הוא מלכד שר שלום שהוא היה התאר המיוחד לחזקתו והיה*

יהיה שיעור הכתוב כן ויקרא שמו האל הגדול שדוא בלא
 יועץ אבי עד הנה הוא יתברך יקרא שמו של חזקיהו
 i. é. Certe, *juxta sententiam Jonathanis, & Raschi, ac cæterorum Interpretum,*
omnia illa sunt nomina appellativa Dei benedicti, præter PRINCEPS
PACIS, quod est nomen Hiskie appropriatum. Sensus Scriptura sic
præter propter est: Et vocabit nomen ejus Deus magnus, qui est admirabi-
lis, Consiliarius, Pater æternitatis, ecce hic Deus benedictus vocabit nomen
ejus sc. Hiskie: PRINCEPS PACIS, nam pax & fidelitas debebant
esse temporibus ipsius. Sic Rabbinii vim singulorum nominum bene
perpendentes, nullum ex his, præter unicum: Princeps Pacis, ad Hiskiam
trahere voluerunt. Sed Kortumius, cum deamato suo Grotio,
singula de Hiskia interpretari non erubescit. Annon autem erube-
scere opus habet, si ipsos Judæos antiquissimos, atque inter illos Jo-
nathanem, Paraphrasen Chaldaum, Virum magni apud Judæos nomi-
nis, nonnisi de Messia, sive Christo, vaticinium Esaiæ accepisse,
contemplatus fuerit? Sane ipsi Judæorum saniores hunc nostrum,
qui Christiani nomen gerit, in ruborem dant; Audiamus itaque
Targum Jonathanis, ita sonans: אמר נביא לבית דוד ארו רבי:

אתיליד לנא בר אתיהב לנא וקבל אוריתא עלוהי למסרח
 ואחקרי שמה מן קדם מפליא עצה אלהא גכרא קים עלמא
 i. e. Dicit Propheta
Domui David: Quoniam parvulus natus est nobis, Filius datus est
nobis, & suscepit legem super se, ut servaret eam, & vocabitur nomen
ejus a mirificante consilium, DEO, Vir permanens in æternum, CHRIS-
TUS, cujus Pax multiplicabitur super nos in diebus ejus.

S. VII. Verum enim vero id præsertim Domino Kortumio vi-
 tio vertendum est, quod palpabili violentia Textum sacrum afficiat,
 ac, invito plane Spiritu S., nobis Hiskiam obrudat. Ut ergo
 hocce invictis demonstretur fundamentis, sequentia probe ponderanda
 erunt. I.) Ipse Spiritus S. *Matth. IV. 13. 14. 15. 16.* satis dilucide
 ostendit, *Esaiam, Cap. IIX. 23.* (juxta fontes), & *Cap. IX. 1. seqq. de*
promisso mundi Messia, sive nostro Jesu Nazareno, vaticinari. Ita
enim exerta sonant verba: Et relinquens (Jesus) Nazarethum, ve-
 niens;

niens, habitavit in Capernaum maritimam, in finibus Zabulon, & Naphtalim. Ut NB. impletur, quod dictum per Esaiam Prophetam, dicentem: Terra Zabulon, & terra Naphtalim, (ad) viam maris, trans Jordanem, Galilea Gentium, populus sedens in tenebris vidit lumen magnum, & sedentibus in regione & umbra mortis, lux exorta illis est. Ecce! dum Jesus noster dulcissimus illam Galilææ partem, in qua regio Sebulonis, ac Naphtali sita erat, sua exoptata præsentia, ac insimul splendida Evangelii luce collustravit, impletum est vaticinium Esaiæ, de luce, hisce obtenebratis populis oriente. Qvis ergo non animadvertit, a Propheta postmodum v. 2. intimum Novi Testamenti gaudium, ex salutari Christi præsentia ortum, vivis delineari coloribus? Qvis non manibus quasi palpat, ab eodem Propheta quoque v. 5. 6. hunc ipsum Christum, de quo adeo lætabantur, describi ac manifestari? Optime B. Saubertus in Palastra p. 162. sq. brevem vaticinii Esaiæ connexionem subministrat, hisce verbis: Postquam Propheta sub finem Cap. præcedentis II. X. egisset de angustiis ac miseris, transgressores legis & testimonii de Messia circumvallantibus; Cap. hoc IX. innuere vult, contemtores Immanuelis & sui testimonii, h. e. Evangelii, longe majorem calamitatem subituros, quam subierant terra Sebulon, Naphtali & alia, sub victoribus suis, de quibus historia existat 1. Reg. XV. 20. 2. Reg. XV. 29. Loca enim illa, ait Jesaias, lucem tandem visura, cum Messias evangelium ibi predicaturus sit, quod factum teste Matth. IV. 16, contemtores autem evangelii detrusum iri ad æternas tenebras. Hinc prædicit Jesaias, auroram libertatis ac evangelicæ lucis orituram esse eo loco, ubi prima captivitatis orta fuerant tenebra ac calamitates. Inter hæc ipsius libertatis auctorem admodum graphice describit, perhibetque, Messiam natum iri parvulum, non secus, atq; alii nascantur homines, fore autem insignitum eum singularibus qualitatibus, quas epithetorum congerie exponit. Tandemque concludit, collecturum eum Ecclesiam per totum mundum, cui ipse præfuturus sit Rex, præsidium & protector. Perperam ergo Dn, Kortumius expositionem vaticinii Esaiæ de lætis Novi Testamenti temporibus, ab ipso Spiritu S., interprete plane infallibili, Matth. IV. 13. seqq. factam, susque habet deque, atque nil nisi lætitiæ incolarum Hierosolymæ, ex divina ab hostibus terrestribus liberatione originem trahentem, ab Esa. cap. IX. 1. 2. prædici, autumat, hæc Versum primum

E

paraphrasin

paraphrasi instruens: Inzwischen wird denen Einwohnern Jerusalems / die alsdenn in Furcht und Schrecken seyn werden / aus Sorge / den Feinden gleichfalls in die Hände zu kommen / eine schnelle Hilfe erscheinen / als vom Himmel herab / zu ihrer höchsten Freude / mox quoque plenioris intellectus gratia subjiiciens: Gleichwie einst Christus mit seinem Evangelio denen Elenden und Verlassenen erscheinen wird zum Trost und Freude / Matth. IV. 15. 16. Luc. I. 73. Joh. VIII. 12. conf. Dn. D. Joh. Georg. Abichrii dissert. de Oraculo Esaiano Cap. IX. 1. a Matthæo Cap. IV. 15. ex Codice Hebræo sensu literali allegato, hab. Lips. ann. 1708.

§. IIX. Porro (II) talem puerum, ad quem singula cognomina ac eloquia quadranta Propheta intelligi, ipse Antagonista noster annuit; Jam vero *Hiskias*, Rex Judæorum terrestris, non est talis puer, ad quem singula cognomina quadrant; Ergo *Hiskias* quoque a Propheta non intelligitur. Cuncta autem hic ad Minorem redeunt, quæ vivida radiabit luce, simulac saltem animo, præjudiciis non oppleto, allegata cognomina lustrare cœperimus. Audit nempe (a) Puer propheticus פְּלִיאָה i. e. *mirificus*, vel *miracula patrans*, quemadmodum Angelus increatus, Filius DEI, voce paulum immutata, se nominat פְּלִיאָה, i. e. θαυματοποιον, *miraculi patratorem*, Jud. XIII. 18. Quomodo ergo hæcce appellatus *Hiskia* conveniet, quia miraculum nunquam patravit? Et si vel maxime vox פְּלִיאָה denotaret *admirabilem*, sive *miraculum*, attamen non *Hiskias*, sed *Christus* potius est, non *admirabilis tantum*, sed κατ' ἐξοχήν, *miraculum*, per se *DEus*, per unionem hypostaticam Θεοῦ ἁγίου, uti loquitur Gusssetius in Commentariis Lingua Hebraica p. m. 675. b. Idem Puer (B) salutatur יועץ *Consiliarius*. Jam vero *Hiskias* Regis munia obibat, sicque habebat suos *Consiliarios*, quorum in rebus perplexis consilio utebatur, non vero ipse erat *Consiliarius*. Majori adhuc robore gaudet (γ) quod puer hicce vocetur אֱלֹהֵי גִבּוֹר *DEus fortis*. Vox videlicet אֱלֹהֵי non adjective designat *fortem* quempiam, sed substantive sumitur, ac significat *DEum*, prout luculenter apparet ex adjecto adjectivo גִּבּוֹר *fortis*, quod ad morem aliorum adjectivorum penes Hebræos, substantivo suo postponitur, uti etiam fit *Es. X. 21.* vid. B. Pfeifferi *Dub. Vexat.* p. 686. sq. & Schickhardi *responsionem extemporaneam*, apud DNN. *Autores der Unschuld. Nachr. An.* 1709. p. 458. Ut ut itaque potius, juxta ductum fontium hæcce duo אֱלֹהֵי גִּבּוֹר conjungamus, vertamusque: *DEus fortis*, (id quod quoque

que

que aridet LXX. Interpretibus, reddentibus; Θεὸς ἰσχυρὸς i. e. Deus fortis) quam juxta assertum Hieronymi in *Comment. in Es. Lib. III. Oper. Tom. V. p. m. 40. sq.* illa ipsa divellamus, ac pro duobus diversis nominibus habeamus, nihil tamen lucraretur ὁ ἀνταλέγων, si vel maxime *Puer* Propheticus distincte & אֱלֹהִים & גִּבּוֹר salutareretur, quia vocula אֱלֹהִים ita simpliciter posita, Deum notat. Quis itaque jure merito non queritur de violentia Textui illata, quando *Korinthus* verba Hebraica: אֱלֹהִים גִּבּוֹר *Deus fortis*, germanice transferre ausus est per: *Den unvergleichlichen Held*? Quis non manifestissime deprehendit, sermonem Prophetæ non fieri de *Hiskia*, quippe qui titulo *Dei fortis* insigniri nequit, sed potius de *Messia*, sive Domino nostro Jesu Christo, quippe qui omnino DEUS fortis & est, & merito dicitur.

§. IX. Obiter interim ac ὡς ἐν παρεπιπέτῳ monere lubet, a Pontificiis injustissime B. *Luthero* Arianismi, seu negatæ veræ Deitatis Christi, dicam scribi, ex eo fundamento, quia in nostra versione Germanica non extat: GOTT / sed saltem KRÄFT! nam intelligit B. *Megalander* virtutem hypostaticam, sive personalem, secundam nempe divinitatis personam, quæ tanta pollet virtute, tanta potentia, ut ipsa quasi virtus sit, ipsa potentia, omnis infirmitatis experta. Hinc ipse B. *Lutherus* Tom. IIX. *Jenens. Germ. fol. 145. b. Opp. Alzenb. Tom. IIX. p. m. 313. b.* Christum appellat GOTT oder EL, scribens: Das Kind so uns geböhren und gegeben ist / soll ein ewigter Vater und Friedes Fürst seyn / von nun an bis in Ewigkeit. Darum muß Er NB. GOTT oder EL seyn; Imo ib. in paullo anteceden- tibus expresse hebraicum אֱלֹהִים expressit per: GOTT / h. m. Geist Name heißet. Wunderbahr / Raht / NB. GOTT / Held / &c. Interim Pontificii non vident mantica, quod in tergo est, quandoquidem versio potius vulgata, ipsis adeo dilecta, *Arianis* ac *Socinianis* pollicem premit, dictum 1. *Tim. III. 16.* non vertens: DEUS manifestatus est in carne, prouti jure fieri debuisset, sed saltem: Manifeste magnum est pietatis Sacramentum, QVOD MANIFESTATUM EST IN CARNE. Annon sic, si par pari referre vellemus, Pontificiis Arianismi vel Socinianismi accusari possent, ex Textu sacro vocem: DEUS, ejicientes, atque adeo Christo titulum Dei detrahentes? vid. B. *Mayeri* betendes Kind GOTTes / p. 344.

§. X. Sed redeamus e diverticulo in viam. *Hiskiam* scil. ab

E 2 Elai

Esaia non indigitari, elucet (ד) ex subsequenti nomine: אבי ער
Pater aternitatis. Quomodo vero *Hiskias*, qui per *viginti novem*
 annos tantum ad clavum Reipublicæ sedit, Imperioque præfuit, 1. *Reg.*
 XIX. 2, Quomodo, inquam, ille vocari potest: *Pater aternitatis*?
 Et si subterfugium in eo quæteretur, voce ער forte non designari æter-
 nitatem, omnis finis expertem, attamen neque sic aliquod sententiæ,
 de *Hiskia* h. l. intelligendo, accresceret pondus, nam id extra con-
 troverfiæ aleam positum est, vocabulo ער, si non semper æternita-
 tem, omni termino carentem, semper tamen tempus maxime diutur-
 num, ac impervestigabile, denotari, quomodo e. gr. *Habac.* III. 5,
 memorantur ער הררי *montes seculi*, longissime nempe duraturi;
 vid. *Gassetii Comment. Ling. Hebraic. p. 583.* At vero quis *viginti*
novem annos, quos *Hiskias* regnando exegit, pro tempore tam diu-
 turno agnosceret? Inconcussum itaque manet, *Hiskiam* nullo modo
 a *Propheta* nostro describi.

§. XI. Accedit (ה) neque ultimum titulum: שר שלום
Princeps Pacis, prælaudato *Judæorum* Regi belle convenire. Quem
 enim latet, quanta bella is gesserit cum *Philistæorum* gente, *Judaicæ*
 regioni admodum infesta, 2. *Reg.* XIX. 8.? Quis nescit, quanto exer-
 citus apparatu, quanto armorum strepitu, quanto audaciæ nisu, *Ju-
 dæam* aggressus sit ferivissimus *Assyriorum* Rex, *Sanherib*, defectionem
Hiskia gravissime ulturus 2. *Reg.* XIX. 7. 13. 199.? Quem fugit, quan-
 to successu primus factus sit impetus, adeo ut victicia *Assyriorum*,
 arma usque ad ipsam metropolin, *Hierosolymam*, pertingerent, ac
 penetrarent? *ib. v. 13. 199. Cap. XIX. 1. 199.*

§. XII. Ulterius (III) id quoque; apertissime contra *Antagoni-
 stam* nostrum militat, quod *regnum* pueri hujus describitur ut *plane*
eternum, AC OMNIS FINIS NESCIUM. Expresse namque dicitur:
 "למרבח המשרה ולשלום אין קץ וגו'
*Amplitudini Prin-
 cipatus, & paci non erit finis &c.* Quis vero dicere audet, regimini
Hiskia, ac *paci*, tempore *Hiskia* viginti, nullum fuisse finem? Annon
pax tunc finem habuit, cum ipse bello adoriretur *Philistæos* 2. *Reg.*
 XIX. 8.? Annon *pax* finem habuit, cum *Assyriorum* copiæ, *catacly-
 smi* instar, terram *Judaicam* inundarent? Annon *pax* finem habuit,
 cum tandem plenissimus hinc *Monarcha* mundo valediceret? *Jejuna*
sane est versio *Kortumiana*: Zur Erweiterung der Herrschaft /
 und

und daß des Friedens kein Ende sey / wird Er sitzen / auf dem Thron Davids / und herrschen über sein Königreich / &c. Si enim ex limpidissimis fontibus bibere cupimus, priora verba ita transferri debent: Die Grösse seiner Herrschafft / und der Friede wird kein Ende haben. Nullo ergo fundamento hæc prima propositio ad posteriorem trahitur sermonem, &, ut unica, ex duabus, consiciatur propositio, supplementum quoddam inseritur. Cæterum de clauso, v. 6. in voce *וְיִשְׁבֹּעַ* obvio, consule sis, *Hillerum in Arcano Ketib & Keri*, pag. 8. *Pfeifferum in Dub. Vexat.* p. 635. sq. *Buxtorffium in Anti-Critica P. II.* p. 482, *Raymundum Martini in Pugione fidei*, *Part. III. Distinct. I. Cap. IX. S. V. pag. m. 531. seq. & plures.*

§. XIII. Tandem (IV) de nihilo non est, quod colophonis loco versu 6. legitur: *Ab hoc tempore etiam usque in aternitatem zelus Jehova Exercituum faciet hoc.* Contra apertum Acectuum adjectorum ductum, Kortumius hæce verba: *Ab hoc tempore etiam usque in aternitatem*, ab ultimis: *Zelus Jehova Exercituum faciet hoc*, divellit, cum tamen Athnachus, in voce: *וְיִשְׁבֹּעַ*, i. e. *in justitia* comparans, laus arguat, propositionem præcedentem in prædicta voce finem esse sortitam. Quomodo ergo, hoc non obstante, nihilominus, ad complendam priorem propositionem, jamdum fultam, adjici potest: *Ab hoc tempore etiam usque in aternitatem*, von jetzt an bis immer / uti Kortumiana sonat translatio. Quomodo clausula postrema hæc solis absolvi valet verbis: *Zelus Jehova Exercituum faciet hoc*, der Cyffer Jehova Zebaoth wird solches thun / uti iterum Kortumius vertit. Quodsi jam propius integram clausulam: *Ab hoc tempore etiam usque in aternitatem*, *Zelus Jehova Exercituum faciet hoc*, utroque inspicienus oculo, facile perspiciemus, ipsum FILIUM, ante descriptum, venire nomine Jehova Exercituum. Nam in anterioribus memoratur, admirabilem illum Filium stabilituram esse regnum suum per judicium & justitiam, sicque ostenditur, quidnam is facturus sit. Et ecce! mox subjungit Propheta, quod Jehova Zebaoth hoc ipsum sit facturus, sicque innuit, Jehova Zebaoth regimini præfuturum, & ab eo regnum suum per judicium & justitiam stabilitum iri, ac suffultum; Ne vero aliquis inducatur, ut credat, imperio huic, instar aliorum regnorum mundanorum, finem esse futurum, subjicitur:

Ab hoc tempore etiam usque in aeternitatem. Conf. B. Seb. Schmidt Comment. in Esaiam h. l. p. 104. sq. qvi bene p. 105. scribit: Jehova Zebaoth est ipse Messias, quod optimum nobis viderur. Nonne enim in precedentibus dictum est, quid Messias facturus sit? Quare cum idem iam dicatur facturus Jehova Zebaoth, utique Messias est hic Jehova Zebaoth. Qvis itaque de Hiskia cogitabit, autumabitque, non nisi de hocce Rege, ejusque regno, Prophetam agere? Posito vero, non ipsum Puerum Propheticum, sed potius Deum Patrem, appellatione Jehova Exercituum proponi, deque eo asserti, quod regnum praelaudati Pueri sit firmaturus, quilibet tamen fateri cogitur, neque sic sermonem de Hiskia fieri posse, quia imperium hujus Pueri ut aeternum describitur, stabilendum sc. a Deo usque in aeternitatem, ita ut principatui ipsius nullus sit futurus finis, juxta modo praecedentia. Qvis vero mundanum Hiskiae dominium audebit proclamare aeternum, sineque carens? Conf. adhuc Compegium Vitringam in Commentario in Librum Prophetiarum Jesaia ad h. l. Raymundum Martini in Pugione fidei P. III. p. m. 529. sqq., Dan. Weimarum in Usu accentuationis Biblica Loc. XIX. p. 106. sqq. &c. Caterum Dr. Joh. Franckii expositionem, in Abyssu Mysteriorum traditam, qua mysterium Trinitatis, accentuum ductu, ex Esa. IX. 5. exculpere satagit, & controversiam, hac de re ipsi cum D. Abichtio exortam, nec non scripta amebae, persequitur Autor der teutschen Aetorum Erudit. Part. XX. p. 655. sqq.

§. XIV. Accingo me denique ad Observationes nonnullas praedicas. 1) Tene Christum in Libris Prophetis, ubi inveniri potest. Quia enim omnes Prophetæ de Christo testati sunt Act. X. 43, necesse est, eum in scriptis eorum & quæri debere, & inveniri posse. Hinc, ubi inveniri potest, tenendus, ac ambabus quasi ulnis apprehendendus est. De duobus Viris doctissimis, Hugone Grotio, & Joh. Coccejo, proverbio fertur, ILLUM nusquam Christum reperire in sacris literis, HUNC ubique. vid. B. Mayeri Bibliothec. Biblic. dissert. IIX. p. m. 121. Tu vero medio tutissimus ibis, illa loca de Messia intelligendo ac accipiendo, quæ vel propter allegationem Novi Testamenti, vel propter ipsam Textus perspicuitatem, vel tamen citra coactionem violentam, de Christo optime intelligi ac accipi possunt, reliqua, quæ aliter se habeant, non contemte de Christo exponendo. Conf. hic Vitringæ Typum doctrinae Propheticae, subjunctum Ej. Hypotyposi Historia & Chrono-

Chronologia S. (II.) Agnosce, o homo! dulcissimi Salvatoris tui *Dei* benignitatem ineffabilem. Nam tu homo, ad te redimendum, teque in veram libertatem Filiorum DEI afferendum, JESUS tuus venit in mundum. Puer natus est NOBIS, Filius datus est NOBIS. Si homo non peccasset, neque Christus in mundum venisset, id quod contra Scholasticos, ex invidiis sacrarum literarum testimonis Gal. IV. 4. I. Tim. I. 14. Ebr. II. 14. 15. demonstratum dederunt B. Qvenstedius *System. Part. III. p. 109. sqq.* B. Job. And. Osiander in *Coll. System. P. IV. p. 10. sqq.* & plures. Confer. sis. *Concion. meam*, sub titulo: **CHRISTUS WAHRER GOTT und Mensch** / mit der Beyschrift: **Sie HERR und Gideon!** pag. 46. in not. Ridendum se quoque propinavit Hieron. Cardanus in *Comment. in Psal. Lib. II. pag. 369. sqq.* somnians, Christum non ex mera libertate, sed ex quadam necessitate, ab astris illata, mortem debuisse oppetere. Vid. B. D. Job. And. Schmidii *dissert. cui tit. Thema Christi natalitium, a nonnullis impie & absurde erectum, DNN. Auctores des Alten und Neuen an. 1701. p. 148.* Paschium in *Inventa Nov. Antiquis p. 587. sqq.* Paullini *Lust. Stunden P. II. p. 211. sqq.* & Juteri *Synopsin Philosoph. Moralis p. m. 64. sq.* Adde B. Joh. Freischmuthi *diss. de Judaeorum amentia, caecitate & stupore, qui tempus adventus Messie ex conjunctione Saturni & Jovis in sidere piscium indicare presumunt.* Annon ergo ineffabilis benignitatis *αγαπῶν* Christus edidit, dum tui causa, tuo commodo, tuae salutis gratia, homo factus, crucifixus, passus, mortuus, resurrexit, in caelos ascendit, & ad dextram Dei Patris confedit? Hinc agnosce propensam Jesu tui in te voluntatem, agnoscens, summis eandem evehe laudibus, evehens laudibus, te totum Christo tuo trade in mantplum Rom. XII. r.

(III.) *Letare*, o Homo, de *Jesu tuo*, *Deo & dōtōrō*. Is enim non solum ut Puer nobis est natus, sicque Frater noster factus, sed etiam ut Filius Dei nobis est datus. Si igitur variis circumvallatus es tribulationibus, ut exitum invenire haud liceat, age, recurre ad *Jesum tuum*. Is enim, ut Homo, Te eripere vult, quia carnem tuam assumpsit, Ebr. II. 14., neque erubescit, Frater nos docere ib. v. 10., sed tui misericordia tangitur Ebr. IV. 14. 15. Is pariter, ut DEUS, Te eripere potest, quia DEUS potens est facere super ea, qua perimus aut intell. gimus. Ebr. III. 20. En! sic post nubila surgent juba! Sane Servator tuus non solum est Deus fortis, sed etiam Pater aternitatis. Ergo & potenter & libenter, insigniq; mentis pro lubo succurret, ac suppetias fert. Summa: *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete* Phil. IV. 4.

DICTUM

DICTUM IV.

Ef. LXIII. 3.

TEXTVS HEBRÆUS:

פורה דרכתי לבדדי ומעמי אין איש אתי

LXX. Interpretes:

Μόνος ὁ ἀλατρωπάτης, καὶ ἐκ τῶν ἑθνῶν οὐκ ἦν ἀνὴρ μετ' ἐμῶς

Seb. Schmidius:

Torcular calcavi solus, & de populis non (fuit)
Vir mecum.

B. Lutherus.

*Ich trete die Kelter alleine/ und ist niemand unter
den Völkern mit mir.*

S. I.

A *Loyſius Novarinus*, Scriptor Pontificius, florens circa annum 1640., variisqve ingenii monumentis celebris, in *Electis sacris Part. II. fol. 144. n. num 483.*, dictum allegatum manifesta perverſione contaminare nullus dubitat. Supponit nempe, *Mariam* ad opus redemptionis ac ſatisfactionis pro genere humano concurriffe, hanc enim Chriſtum patientem comitatum eſſe, *opem, quam poſſet, laturam*, hanc vere, cum Chriſto patiente, paſſam eſſe, ſuosqve dolores cum doloribus Chriſti, ſuasqve pœnas cum pœnis Chriſti conſociate, hanc in corde ſuſtinuiſſe, qvòd Chriſtus perpeſſus eſt in corpore, hanc cruciatum plane diuturnum per integros triginta tres annos ſenſiſſe, & qvæ hujus furfuris alia ab ipſo producuntur in medium. Ut vero ſpecioſam larvis ſuis conciliet ſucum, verba Salvatoris benigniſſimi, prouti quidem is loqvens a Propheta *Ef. LXIII. 3.* Introducitur, ſolicitare audeat, cauſatus, Chriſtum recte dixiſſe: *De Gentibus non eſt Vir mecum*, neque enim eum dicere potuiſſe: *Non eſt femina mecum*, quoniam Beata *Virgo Maria* cum ipſo fuerit.

S. II. Neqve exiſtites, ſolum *Novarinum* talibus indulſiſſe meditationibus, cumqve hoc in paſſu a communi Pontificiorum doctina recelliſſe. Nam Liber modo citatus, qui *Electorum Sacrorum rubrum*

tubrum præfert, ac *Virgini Maria*, pariter atqve *Archangelo Gabrieli*, dicatus est; cum censura Superiorum, eorumqve expressa approbatione, in publicum prodiit. Et hospes in placitis curiæ Romanæ sive Cleri Romano-Catholici sit, oportet, qui nescit, Mariam a Papa, ejusqve basiatoribus, in communionem passionis, ac nostræ cum DEO reconciliationis, admitti, & partem hujus benefici incomparabilis Mariæ, partem autem Christo saltem vendicari. Ut enim silentio præteream, quæ ex *Mariali Argentinensi*, an. 1493. edito, citat *Hackspernius in Notis Philologico-Theol. Part. II. p. m. 716*, sic in *Horulo animæ*, an. 1599. iterum edito, oratur: *Precibus & MERITIS BEATÆ MARIÆ, semper Virginis, & omnium Sanctorum*, perducat nos Dominus ad regna caelorum. Pariter *Dillingæ* Anno 1573. publicatus est *Liber Cantionum*, a *Johanne Leifetrutt* in quo ita Beata Virgo compellatur: *Du Maria rein durch dein Gehorsamkeit / und gottselig Demüthigkeit / hast NB. dem Teuffel zerhirscht sein Haupt / und ihn aller seiner Macht beraubt.* Et profecto mirari non subit hocce Cantionum genus, cum in *Vulgata Versione*, quam Pontificii ubiqve cynosuræ instar sequuntur, Christus plane ab opere redemptionis exclusus, e contrario verò totum reparationis humanæ negotium *Mariæ*, *Virgini*, transcriptum videatur. Ibi enim dictum illud Evangelicum *Gen. III. 15*, invito Textu Originali, sic versum legitur: *Ilia (Mulier) conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo ejus*, vel, si translationem Germanicam *Ullenbergi*, ex vulgata factam, mavis, hæc ita in *Biblis Pentaplis* p. 9. sonat: *Sie (das Weib) wird die den Kopf zerretzen / und du wirst ihrer Ferse mit List nachstellen.* Audisne contritionem capitis serpentini, sive destructionem potestatis diabolicæ, juxta 1. Joh. III. 8, hic non Christo, sed Mulieri attribui? Porro in *Elucidario Ecclesiastico*, *Basileæ* an. 1517. impresso, *Lib. I. p. 49.* Maria sequenti ornatur elogio: *Per te mundus salvatus est, per te rursus levatus est. Per te mors damnanda est, per te vita donata est.* Nec minus *Jesuita*, *Joh. Eusebius Nierenbergius* in *Trophæis Marianis* fol. 322, Cooperabatur *Maria*, inquit, plurimum secundum modum suum, NB. ad propitiandum Deum, imo ib. fol. 324. calculo suo approbat *Antonii*, de *Maria*, effatum, eandem reparasse Angelos & homines, tanquam NB. *Mediatricem* reconciliationis, & *adjutricem* redemptionis. Plura alia horrenda idolomania Marianæ specimina.

coacervare laboravit *Sincerus Catholicus*, i. e. B. M. Nic. Haafius, in der Vorstellung der Pafions- und Fasten-Andacht in der Römisch-Catholischen Kirchen/Cap IV. p. 25. 199. Adde B. D. Grapii Theologiam Jesaianam torculariam cap. III. porism. 4. p. 39. Subjungere adhuc placet recentissimum Scriptorem Pontificium, D. Franciscum Neuwertum, Theologiae & Canonum Professorem Wratislaviensem. Hic nempe in Oratione, cui tit: *Maria vita Ostrum*, tota Trinitate communitum, B. I. impudentissime adstruit, *Filium sanguinem*, NB. in lytrum orbis redimendi, a matre mutuatum esse.

§. III. Ex hisce ad oculum insimul patet, merum a Pontificiis glaucoma objici, quando distinguunt inter Mediatorem redemptionis, & intercessionis, prætexentes, Christum existere Mediatorem redemptionis, Sanctos vero ac Mariam tantum esse Mediatores intercessionis, uti quidem Canisius in *Catechismo* p. 53 nobis imaginari vult. Etiam si enim neque hac distinctione satis putrida immani idololatriæ pontificiæ vulneri pareatur medela, cum sacre Pandectæ non nisi unicum Mediatorem intercessionis nobis sistant, nempe Christum, 1. Tim. II. 5. qui pro nobis intercedit Rom. IIX. 34. I. Joh. II. 1; attamen falsissimum est, a Pontificiis Sanctos duntaxat haberi pro Mediatoribus intercessionis, qui non nisi humili sua apud DEUM intercessione nobis divinum auxilium impetrare dicantur, quando quidem ex anterioribus quilibet, qui in meridie cœcutire non vult, abunde perspicit, a Pontificiis Sanctos quoque æstimari pro Mediatoribus redemptionis, Nierenbergio rotundis verbis beatam Mariam, tanquam mediatricem reconciliationis, & adjuvicem redemptionis deprædicantem. Conf. B. Joh. Olearii Exercit. de Advocatione Christi Aphor. V. §. 4. pag. 38. Hinc, sicut infinitis aliis placitis detestandis, ita in specie etiam hocce manifestissimo dogmate fundamentum fidei ac salutis a Pontificiis everti, recte docet B. Seb. Schmidius in *Disp. de articulis fidei fundamentalibus*, & non fundamentalibus, Porismate V.

§. IV. Quando autem Novarinus, cum Sociis fidei suæ, pro comendo suo commento, ad E. LXIII. 3. provocat, dicens, Christum non introduci loquentem hoc modo: *Nulla fœmina mecum fuit*, sed saltem ita: *Nullus Vir mecum fuit*, indeque inferens, Virum duntaxat alium, non vero fœminam quandam, ab opere reparatae salutis removeri, pessime hallucinatur, ac genium Lingvæ sanctæ ignorando,

man-

manifestam *torcularis* committit. Nempe in hocce ipso eleganti
Esaiæ vaticinio agitur imprimis de Christi pugna contra hostes spiritua-
 les, ejusque victoria exceptata, per passionem victoriosam obrenta, doce-
 turque, quod Redemptor noster torcular, vel lacum passionis victoriosa,
 calcaverit, nostri causa cruciatus infernales sustinendo, ac mortem
 ipsam subeundo, insimul vero hostes nostros spirituales, Diabolum,
 peccatum, & mortem æternam subigendo ac superando. Quemad-
 modum itaque, qui lacum uvarum, seu uvas, calcat, ipsas uvas
 supprimit, subigit, ac succum exprimit; ita etiam Salvator no-
 ster lacum passionis suæ calcans, contra inimicos nostros Spirituales
 insurrexit, eosdem pessundavit, prostravit, devicit, potestate privavit,
 ac nocendi facultate exiit; *Hos. XIV. 14.*, *i. Cor. XV. 54. 55. 56. 57.*,
Ebr. II. 14. 15., id quod Scriptura alibi effert per contributionem capitis
 serpentini, *Gen. III. 15.*, destructionem Operum Diaboli *i. Joh. III. 8.*
 & sic porro. Et hoc ipsum innuitur verbis prophetiis, vaticinio no-
 stro annexis: Propterea calcavi eos, (hostes meos) in ira mea, &
 conculsavi eos in excandescencia mea. Adde v. 6.; ubi nomine Popu-
 lorum intelligitur tota hostium caterva, tum corporalium, tum im-
 primis Spiritualium, exponente B. Calvio in *Bibliis Illustratis ad h. l.*
p. 252. Quemadmodum vero, qui lacum uvarum, seu uvas, calcat,
 ipso liquore, ex uvis expresso, conspergitur, & madescit, ita etiam Sal-
 vator noster lacum passionis suæ calcans, ab hostibus suis infernalibus
 infestatus, inuasusque est, rut illi, cedere nolentes, quasi sanguine suo
 eundem consperferint, quæ opter subjungitur v. 3.: Sparsum est robur
 (sanguis) eorum super vestes meas. Lucem huic dicto insignem ex
 Hebræorum ritibus affundere studet summè Venerabilis Dn. Theodor.
 Dassovius in *disp. III. de Emphasi sacrarum vocum ex veteri historia He-
 braea repetenda, Commate V. p. 12.*, qui monet l. c. §. I. p. 12. torcu-
 laria Hebræorum ut plurimum in petra excisa, vel etiam in hortis, &
 mediis montibus, collocata fuisse, plebejos autem homines in torculari-
 bus laborasse; & §. 3, p. 14. observat, torcular calcari solitum fuisse
 in forma crucis; juxta Maimonidem Tom. III. de *Terumis, Cap. V. §. 6.*
 Hinc ibidem §. 2. p. 13. scribit: Sicut torcularia in montibus vel hor-
 tis ponebantur; Ita Christus in monte Golgatha & horto Gethsemane tor-
 cular ira divina calcabat: Sicut etiam calcantes calcabant in forma cruce-
 is; Ita Christus gerebat crucem suam, cum calcaret torcular; Sicut

quoque, qui calcabant torcular, abjecti & viles erant; Ita Christus, cum torcular ira divina calcaret, formam Servi induit, & se exinanivit, ut obediens fieret ad mortem crucis, Phil. II. Mox quoque §. 3. p. 13. sq. pergit. Quando - - Christus dicitur calcare torcular solus, non vero trahere, phrasis illa non caret emphasi; Nam torcular calcari ab uno homine solo poterat, sed trahi debebat a multis; de qua calcatione describit Maimonides Tom. II. in Lib. de Cibis prohibitis Cap. II. §. 20. sqq. Hoc vero in loco cum Christus dicitur calcare torcular, intelligitur superatio hostium Spiritualium, quod, quemadmodum ille, qui calcat uvas, pedibus vinum exprimit; Ita Christus, conculcans pedibus hostes spirituales, sanguinem illorum exprimat &c. Hæc ille! Verum enim vero scopus noster præfixus non patitur, uberius in verum Vaticanum hujus scopum ac sensum exspatari, quandoquidem saltem injustam violentiam, Scripturæ a Novarino, ac Sociis ejus, illatam, proscribere animus induxi. Hinc contra inanem Grotii Glossam legi potest B. Calovius in Bibliis Illustrat. h. l. p. m. 346. sqq. Adde Pfeifferi Dubia Vexata, h. l. p. 727. B. Val. Thilonis Medullam Theologiae, seu Epitomen Bibliorum regionum, p. m. 1002. sqq. B. Græpii dissert. Exeger. in dictum Es. LXIII. 1. sqq. & plures.

§. V. Jam ad rem! Novarinus ex hac locutione: Non fuit Vir mecum, adeo non potest probatum dare, Mariam una cum Christo ad opus redemptionis ac reparationis Generis humani concurrisse, ut potius contrarium inde firmissime elucescat. Nam adverbium negandi, nomini וְאִינַּי sive præpositum, sive postpositum, universalem efficit negationem, atq; idem significat, quod nemo, nulla persona, e. gr. Gen. XXIII. 8. וְאִינַּי VIR ex nobis sepulchrum suum נִלְּוֹן NON cohibebit a te, i. e. Nemo ex nobis denegabit tibi sepulchrum suum, 1. Sam. XXI. 2. ita Abimelech ad Davidem: Quare tu, ait, es in solitudine tua, וְאִינַּי & VIR NON est tecum, i. e. nulla persona tecum est. ib. v. 2. David Abimelecho inter alia reponit: וְאִינַּי VIR NE, i. e. nulla persona, sciat aliquid de hac re. 2. Reg. VII. 5. וְאִינַּי אִינַּי אִינַּי ecce NON erat ibi VIR, i. e. nemo, sive mas sive femina ibi aderat, cum omnes omnino ex Syrorum castris aufugissent. Vid. DD. Dantzii Interpretem §. 133. p. 142. sqq. Quia itaque phrasis: וְאִינַּי, i. e. Non est Vir, universaliter negat, idemque notat, quod: Nulla adest persona, sequitur, quod illa ipsa non mares tantum, sed & feminas

minis excludat, ac removeat. Et quia hoc; omnino etiam foemina quacunqve ab opere redemptionis excluditur. Et quia hoc; Maria etiam removetur. Et quia hoc; Pontificii in damnabili errore versantur, Mariae partem acquisita reconciliationis hominum cum DEO turpiter transcribentes. Quin imo quid clarius? quam ipsa addita explicatio Es. LXIII. 5: *Circumspecti, sed non erat auxilians &c.* En! omne in admirando hocce labore auxilium humanum defuit. Conf. Hackspanii *Notas Philolog. Theol. P. II p. 716. sqq., Thilonis Medullam h. l. p. 1004. sq., & Pfeifferi Dubia Vexata h. l. p. 728.*

S. VII. Succedant *Observationes practicae.* (I.) *Noli, o homo! honorem, Deo debitum, ad creaturam quandam transferre.* Pontificiorum Clerus honorem redemptionis, Christo soli competentem, *Mariae ac Sanctis una tribuat!* Horret sane animus, si memoria recolo sequentia verba P. *Francisci Josephi* in *Tract. S. Franciscus als ein neuer Capuciner - Jesus, und anderer Welt-Erlöser vorgestellet* ita sonantia: *Es hat Gott uns einen neuen gleichsam anderten NB. Welt-Erlöser zugesendet / welcher NB. durch seine heilige Verdienste gesamtes Menschen Vold von Höllischen-Banden & entfesseln sollte &c.* Tu vero cogita emphaticum illud Dei effectum, *Es. XLII. 8: Gloriam meam alteri non dabo.* Ergo noli gloriam, Christo soli convenientem, quia is ut Redemptor universalis, nullo Mariae aut Sanctorum auxilio suffultus, celebrari meretur, eidem eripere. Secus si feceris, fulmen irae divinae non effugies, Deus enim *Spernentes me, inquit, sprete erunt, 1. Sam. II. 30.* (II.) *Ne immotam cordis fiduciam colloca in meritis, intercessione speciali, ac auxilio Mariae, aliorumque Sanctorum demortuorum.* Pontificii, ad merita & intercessionem Sanctorum, confugiant, orentque in *Canone missae tuae protectionis muniamur auxilio.* Vid. *B. Höe Bedencken Pöbstliche Lehre nicht anzunehmen p. 84 sub fin. des Evangelischen Handb. Buches;* Tu vero non nisi in merito & intercessione Christi confide, ac certissime persuasus esto, Deum, propter Christi meritum & intercessionem, tibi propitium fore, is enim lacum passionis victoriosae solus calcavit *Es. LXIII. 3, is est Mediator Dei & hominum, qui dedit se ipsum pretium redemptionis pro omnibus 1. Tim. II. 5, is est noster Paracletus ac intercessor benignissimus 1. Joh. II. 1. E contra Abrahama*

ham non cognoscit nos; & Israel non agnoscit nos, Es. LXIII. 16. Qui ergo in illis immotam poneres fiduciam? Pontificii porro auxilium a Maria, ac Sanctis demortuis presentissimum, ac divino arcanoq; modo praestandum, praestolentur! Mira de variis auxilii speciminibus, a Maria invocantibus exhibitis, enarrat Pater Schönhardt in *Lust-Zause* p. m. 273. 19. 305. 19 & alibi. Inter alia p. 273. scribere non erubescit: Als eine Frau Kinder trug / und die Zeit ihrer Geburt herbey kommen / und die Mutter in grosser Gefahr des Lebens gestanden / auch keine inenschliche Hülffe vorhanden / setzte Sie NB ihr Vertrauen zu unserer lieben Frauen (Mariam), ruffte selbe inbrünstig NB, um Hülffe an / und trand darauff ein wenig Wasser / darein geweyhete Rosen-Tränke und Rosen-Blätter gelegen waren; Nachdem gebahr sie bald auff die Welt ein lebendiges und ein todtes Kind / ohne sonderbahre Schmerzen. Unde etiam postea p. 274. Mariam appellat die Helfferin aller Christen. Enima vero quis non videt, miras & meras a Schönhardto vendi fabulas? Tu itaque confide in Deo, Auxiliatore omnipotenti & universali Ps. LXXIV. 12, qui tibi solus invocandus praescribitur Ps. L. 15. Matth. IV. 10. quandoquidem merito mentem tuam percellit illud Jer. XVII. 5. Maledictus est quilibet, qui confidit in homine nudo, & ponit carnem brachium suum. (III.) Gloriare de redemptione Christi sufficientissima, tanquam beneficio omnium maximo. Bene Ambrosius Lib. II. in Luc. Cap. II. Tom. IV. Opp. fol. 602. Plus, inquit, Domine Jesu, tibi debeo, quod redemptus sum, quam quod creatus sum; Non prodesset nasci, nisi redimi profuisset. Cur ergo de hac redemptione non gloriareris? Cur non toto ex pectore erumperes? Ne obliviscere omnium beneficiorum ejus, Ps. CIII. 2. ? Emptus es, non auro & argento, sed sanguine agni immaculati, 1. Pet. I. 18. 19. Hoc ergo redemptionis pretium non contemne, non repudia, sed vera fide amplectere; Sic fructum redemptionis Christi percipies, & salutem aeternam actu consequeris. Cur ergo redemptionem Christi non haberes auro contra caram? (IV) Gaude de devictis per Christum, victorioso patientem, hostibus spiritualibus. Gaude & ova! Si Diabolus terret e vult, salutem aeternam tibi adjudicaturus, noli terreri, nam Christus eum devicit. Quis (est) qui condemnat? Christus (est) qui mortuus est, Rom. 8. 34. Si peccatum te angit, noli desperare, nam si quis peccave

peccaverit, Paracletum habemus apud Patrem, Jesum Christum, justum, & ille est propitiatio pro peccatis nostris 1. Joh. II. 1. 2. Si infernus fauces suas dilatat, noli animum abjicere. Qui enim credit in Christum, non morietur in aeternum, Joh. XI. 26. Summa: Ovens exclamare poteris ex 1. Cor. XV. 57.: Deo sit gratia, qui dat nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. Eo interim omnibus intentis nervis contende, ut pietate & interna & externa beneficium redemptionis tuae agnoscas, ne male agendo te ipsum gratia divina, ac salute aeterna indignum reddas. Hinc peregre gentium Doctor, digne, ait, Evangelio Christi conversamini Phil. I. 27.

DICTUM V.

Jon. II. I.

TEXTUS HEBRAEUS

יָמַן יְהוָה דָּג צָרָה לְכַלֵּעַ אֶת יוֹנָה וַיְהִי יוֹנָה כְּמַעַן
הָרָג וְגו'

LXX. Interpretes:

Καὶ ἐπεσέταξε Κύριος κήτες μεγάλως καταπιεῖν τὸν Ἰωνᾶν.
καὶ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κελίᾳ τῶ κήτους. κ. τ. λ.

Seb. Schmidius.

Verum Jehova præparavit piscem magnum, ad absorbendum Jonam, fuitque Jona in visceribus piscis, &c.

Lutherus:

Und der Herr verschaffte einen grossen Fisch/Jona zu verschlingen / und Jonas war im Leibe des Fisches / u. s. w.

S. I.

DN. Petalossi, Medicus Lugdunensis in Gallia, haud pridem anno nimirum præterito 1719, publica luce donavit Dissertationem Criticam, sub tit: Jonas dans la Baleine. In hac Dissertatione prædictus Autor non solum inquirivit in genus piscis

soit, a quo Jonas deglutitus est, ratus, Cetum, non vero Canem Car-
 chariam, egisse Prophetæ hujus devoratore; sed etiam de loco sol-
 licitus fuit, in quo Jonas, a pisce magno deglutitus, latitare debuit,
 aut mans, prædictum Jonam, non in ventre Ceti, sed tantummodo in
 ore ejusdem, per triduum extitisse, multisque hinc rationibus persua-
 dere cupiens, omnium optime os Ceti Viro huic DEL, diversorii loco,
 inservire potuisse. Nervole & sententia Petalossi, & sententiæ fun-
 damenta recensentur in den neuen Zeitungen von gelehrten Sar-
 chen / ann. 1720. Num. 44. p. 348. sq. Vix autem peculiaris Pe-
 talossi assertio in notitiam Eruditorum pervenerat, cum ea, ingenti cum
 applausu, a Viro Clariss. Dn. Christophero Augusto Heumanno, Gy-
 mnasii Göttingensis Inspectore, excepta fuit. Ita enim is in literis,
 insertis Novis Literariis, Eruditorum in gratiam publicatis, Anno
 1720. Num. 7. p. 116. animi sui sensa exprimit: Cum offendi in
 novis tuis literariis, quæ vernaculo sermone contextis, p. 348., Petalo-
 sium quendam, Medicum Lugdunensem, emissâ nuper singulari disserta-
 tione, contendisse, Jonam Prophetam non subiisse ventrem balænae, sed
 in ore ejus hæsisse triduum; non mediocriter letatus sum, idem isti Me-
 dico venisse in mentem, quod jam pluribus abhinc annis statuere cepti,
 ex quo scilicet in Gassendi Libro quinto Vitæ Peirescianæ p. 295. legi
 animal illud os habere adeo vastum, ut exempta lingua, possit eqves,
 haud palatum vertice feriens, ingredi, gutturis autem esse adeo an-
 gusti, ut vix possit capere duos pisciculos, digito auriculari non ma-
 jores. Confirmatus in hac sententia sum, cum vidi To בַּטֶּן hebrai-
 sum, quod ventrem signat, pro quavis cavitate accipi posse, more cœ-
 terorum illius lingue vocabulorum, quæ propter inopiam Hebraici ser-
 monis, translationem istiusmodi facile patiuntur. Ac in prom-
 ptis locus est, qui mihi patrocinatur. Nam Salomo in Prover-
 bialis Cap. XXII. 18. ita satur: Si verba Sapientum custodieris
 בְּבִטְנְךָ, quod non verterim in ventre tuo, sed intra te. Per
 ventrem interiora aut penetralia mentis tuæ intellige, inquit erudite
 ad h. l. Vatablus. Si igitur Jonas fuit in balæna, recte Hebraice
 dicitur, eum fuisse בְּבִטְןֵי balænae. Imitatus quodammodo hunc He-
 braicum est Claudius Mammertus, cum Lib. I. de statu animæ Cap.
 XXIV. perscripsit hæc verba: Certum tamen est, imaginari animam
 humanam intra quendam ventrem memoriæ nequaquam posse, nisi

ea quæ per corpus accepit. En intra ventrem memoriæ, hoc est, intra memoriã, sive in memoriã. Hæc doctissimus *Heumannus*!

§. II. Utut itaqve ingeniosa satis hæc ipsa Interpretatio appareat, attamen ea cordatis rerum arbitris arridere nequit, quia manifestam Textui S. vim facit, atqve tam coacta est, ut aliquid magis coacti excogitari vix possit. Age enim, considera intenta ingenii acie verba Prophetica, & a veritatis semita me non declinasse, animadvertes. Propheta ait v. I. : *Paraverat autem Jehova Piscem magnum, ad absorbendum Jonam.* Annon hic quam clarissime enarratur : Jonam a Pisce absorptum esse? Quis vero eum a Pisce absorptum nuncupare potest, qui saltem in faucibus ipsius hæret, cum vox כָּבֵר significet proprie, aliquid in ventrem sive stomachum abijcere, quomodo e. gr. *Jer. LI. 34.* de *Dracone* dicitur, quod *deglutiat.* Attende ulterius. Propheta pergit v. I. : *Et fuit Jona in visceribus Pifcis.* Annon hic expresse edisseritur, Jonam in visceribus sive intestinis Pifcis delituisse? Quis vero eum in visceribus Pifcis delitescentem vocare potest, qui in ore remanet, atqve ulterius ad intestina non transit? Audi porro. Propheta v. II. scribit : *וּבִרְחֵם וּבִמְוִם* (Pifcis) *Jonam.* Annon hic lucidissime recensetur, quod Pifcis Jonam evomuerit? Quis vero eum evomitum judicare valet, qui saltem ex ore extrusus est, cum *evomere*, in sensu proprio, idem significet, ac cibum, seu id, quod in stomachum abjectum est, ex stomacho iterum ejicere, prouti usurpatur verbum *וּבִמְוִם*, *evomere, Prov. XXV. 16.*

§. III. At vero contendamus cum verbis Propheticis, hæcenus lustratis, effatum Servatoris nostri benignissimi. Hic *Matth. XII. 40.* applicationem typi ad antitypum instituens, sequentem in modum erumpit : *Sicut Jonas erat in ventre ceti tribus diebus, ac tribus noctibus; Sic erit Filius hominis in corde terra tribus diebus, & tribus noctibus.* Expende, quæso, hunc *Christi* sermonem æqua judicii libra, & iterum fateri cogeris, allatam antea expositionem in ipsam literæ claritatem ac simplicitatem manifestissime peccare. Salvator noster edocet, Jonam *in ventre ceti* latitasse. An hoc est, in ore ceti existere? Profecto si id demum licet, ex ventre Pifcis, aut alius rei viventis, quæ ventre proprie dicto gaudet, facere os, licebit ex quovis quivis exculperet.

perō. Quid vero hoc est aliud', quam summa imis, rotunda quadratis miscere. Interpretem genuinum decet, simplicitatem literæ sequi, ac hanc Scripturæ sensum pro vero & genuino venerari, quem ipsa literæ simplicitas commode subministrat, quique, simulac legitur, vel auditur, se animo Lectoris vel Auditoris sancti, attentis, ac præjudiciis non laborantis, apte insinuat. At vero quid magis a simplicitate literæ deviat, quam ex *visceribus* & *ventre*, *Os* esse formare, neque attendere, quod deglutitus, & iterum evomitur sit bonus Propheta. Sane qui ex *visceribus*, seu *ventre Ceti* evomitur est, is antea in visceribus, sive ventre Ceti, adfuit, consequenter interpretatio contraria non potest non stomachum movere.

§. IV. Sed sibi suam sententiam, a proprietate & simplicitate literæ temere recedentem, pingere norunt *ὁ ἀνάλγευστος*. Ut enim fidem faciant, obtineantque, Jonam non in ventrem Ceti abiisse, sed saltem in ore ejusdem mansisse, monent I.) *os Ceti tanta gaudere amplitudine*, ut equitem, eqvo suo insidentem, capere queat, facile itaque Jonam, prorum jacentem, ibi satis spatii invenire potuisse. Verum enim vero totus argumenti nervus inciditur, si Canonem vulgatissimum opposuerimus: *A posse ad esse non I.* C. Sane de eo hic cardo controversiæ non vertitur: *An Jonas in ore ceti vastissimo jacere potuisset?* Hanc enim quæstionem si affirmaverimus, nihil tamen concessimus. Sed id sub disquisitionis incudem vocatur: *An Jonas in ore ceti vastissimo aliter remanserit*, adeo ut ipsum Piscis ventrem non subierit? Et hujus affirmativam Exegetæ Inconsiderati contra clarissimam Textus sacri lucem, propugnant, nos vero filium Spiritus Sancti sacrum secuti, ejusdem negativam amplectimur.

§. V. Pergunt II) novi Exegetæ, non opus esse, ut verba *Jona* ac *Christi* de ventre proprie dicto intelligantur, cum voces *ἰσθ*, ac *κοιλία*, quarum utraque *ventrem* alias significat, pro *quavis cavitate* accipi possint; Ex quo id statim inferunt, verba *Spiritus S.* apud *Jonam*, nec non *Christi*, apud *Matthæum*, non de ventre proprie dicto, sed saltem de *cavitate quadam* exponenda esse, qualis omnino in ore Ceti detur. At vero α) Posito, voces prædictas nonnunquam in ea accipi latitudine, ut *quavis cavitatem* expriment; An inde statim sequitur, illas ipsas quoque in his locis, apud *Jonam*, & *Matthæum* in ea latitudine accipiendas esse. Sane vox quædam amplissimæ in se signi-

significationis per contextum, aliasque circumstantias, ita coarctari
 & restringi solet, ut, missa ampla significatione, angustiore cogamur
 amplecti. E. gr. verbum פתח extra contextum potest notare
 tam alicuius, quam dilatare; At intra contextum Gen. IX. 27. una tantum
 significatio, & quidem posterior: dilatare, est acceptanda, quia con-
 structio praesens cum hunc solum significatum insinuat. Vid. B.
 Pfeifferi Thesaur. Hermeneur. p. m. 162. Et profecto β) si ipsum
 Textum S. rite inspexerimus, singulae fere voces clamant, non cavi-
 tatem quampiam in genere, sed ventrem sive stomachum proprie dictum,
 tam apud Jonam, quam apud Matthaeum intelligi debere. Sermo e-
 nim instituitur de Pisce magno, sive Ceto, cui venter seu stomachus
 proprie dictus est. Et ecce! in hujus Piscis visceribus, (uti apud
 Jonam legitur) vel in ejusdem ventre, (uti clare Christus ait) Jonas
 dicitur extitisse. Quis hic de cavitate Piscis generali, ac amplitudine
 oris, vel per somnium iuste cogitare potest? Adhuc Jonam a Pisce
 magno deglutitum, ac iterum evomitum accepimus. Quis
 itaque non vel invidus inde edocetur, memoratum Prophetam
 omnino in Piscis hujus stomachum esse abjectum. Confer.
 §. III. (γ) Solum vocabulum בֶּטֶן i. e. Venter, ejusque proprium
 significatum, nobis eripere studet Dn. Heumannus. Jam quidem
 inficias ire nolo, hoc ipsum vocabulum apud Jonam adhiberi, cum
 singulare ejusdem fatum memoriae proditur; Haud inepte enim ad
 haec verba Jon. II. 3. בֶּטֶן EX VENTRE inferni vociferatus sum,
 commentatur R. Salomo ad h. l. Bibl. Buxtorff. fol. 656. A. : מִבֶּטֶן
 הַדָּג שָׂוּחַ שָׂוּחַ i. e. Jonas dicens: Ex ventre inferni vocifera-
 tus sum, id innuere vult: Ex ventre piscis (vociferatus sum), qui
 ipse sepulchrum meum fuit. Interim tamen non advertere videtur.
 Cl. Dn. dissentiens, non tantum id apud Jonam dici, quod Propheta
 hicce fuerit בֶּטֶן, in ventre Piscis, sed etiam id ibidem asseri, eun-
 dem extitisse בֶּטֶן i. e. in visceribus hujus Piscis, Jon. II. 2.
 An ergo etiam voce Viscerum capacitas oris indice indigitabitur digi-
 to? Quia imo haud statim largiri tenemur, vocabulis בֶּטֶן & כִּוִּיָּה
 non solum ventrem proprie dictum, sed etiam quamvis cavitatem de-
 signari, quorum hoc Petalofius, ILLUD Heumannus adstruere in-
 delictis habent. Sane exemplum ab Heumanno juxta §. I. allatum,
 rem non conficit, imo, quod pace Viri doctissimi dixero, plane im-
 perti-

pertinenter allegatur, nihilque facit ad rhombum. Verum quidem est, Salomonem Prov. XXII. 18. velle, ut *Sapientia custodiatur in ventre*. An vero hic per *ventrem* intelligi potest *cavitas quaedam*, cui res corporea valet includi? Minime Gentium! Affererat *Hennannus*, voce ventris nonnunquam *cavitatem quamvis* indigitari. Latere ergo lavit, ad *Salomonis* effatum tam velociter provocans. Præterea alia longe ratio est hujus locutionis, qua *Sapientia in ventre custodiri dicitur*, & alterius, qua *Jonas in ventre Piscis fuisse*, memoratur. Nam in locutione priori figuratum sensum dari, facile ex eo patet, quod *Sapientia in Ventre custodiri*, ac ab eodem recipi non potest. E contra, quando *Jonas in ventre Piscis fuisse* narratur, propria totius narrationis acceptio ex eo stabilitur, quia venter *Piscis* *Jonam* circumscribere valebat; Talia itaque utrobique sunt prædicata, qualia permittuntur esse a suis subiectis, ut *Exægetarum filii* loquuntur. Quid? quod & id notandum venit, non tam *Regum Sapientissimum* injungere, ut *Sapientia intra hominem* recondatur, quam ut diligentissime aservetur, ac, velut *cibus animæ*; non teneatur labilis externis tantum, sed deglutatur quasi in ventrem, inque succum & sanguinem illic vertatur, simili petito a *cibo corporis*, qui in stomachum abjicitur, & in nutrimentum abit. *Conf. B. Geier's Consument. in Prov. ad h. l. p. 1177.*

§. V. At objici potest (III) Cetum meatu gulæ tam arcto præditum esse, ut vix brachium hominis nedum solum hominem deglutire queat? Optime ergo dici, *Jonam in ore Ceti* diversorium suum triduanum invenisse. Enim vero repono 1) Consequentiam hanc inde perperam necesse, quia manifestus Scripturæ Textus repugnat, ac *Jonam non in ore*, sed in ventre, ac visceribus *Piscis* magni hæsisse, & inde iterum ejectum esse recenset, vid. § III. 2.) Ad miraculum spectat non modo commemoratio *Jonæ in ventre Piscis*, sed & descensus in eundem, imitator *linguam B. Pfeifferi in Dub. Vexat. h. l. p. 848.* Posito itaque, Cetum gulam tam arctam gaudere, ut integrum hominem deglutire non possit, DEus tamen, qui fecit, ut hicce *piscis* adnataret, quique *Jonam* plane miraculose per tres dies, & tres noctes, absque cibo, & potu, vivum conservavit, quique tandem Prophetam iterum in sicum eiecit, curavit, ille inquam DEus, pro immensa sua omnipotentia, quoque effecit, ut per arctissimam *Ceti gulam* *Jonas* penetraret in ventrem.

Utut

Ut ut itaque maximum hic miraculi documentum nobis versetur ob oculos, attamen non nisi risu dignam aestimo *R. Salomonis* relationem, quam is, pro mirabili ingenii Rabbinici, in excludendis fabulis, fecunditate, impertitur in *Comment. in h. l. Bibl. Buxtorff. col. 666. A.* Ita autem verba nugivendi loc. cit. sonant:

זכר היה והיה עומר ברסה ולא נתן לב להתפלל רמז
הקכה לרג והקיא לתוך פיה של נקכה שחיהה מלאה
עובריכם והיה שם כרוחק ונתפלל שם שנאמר

i. e. (Piscis deglutiens) erat mas, sed stabat (Jonas) in amplitudine, neque animum applicabat ad orandum. Jussit DEUS benedictus Piscem hunc, & evomit eum (Jonam) in medium os foemina, qua erat plena foetibus. Exitit itaque ibi (Jonas) in angusto loco, sicque oravit illic, nam dicitur Jon. II. I. Ex visceribus prius i. e. piscis foemina (oravit). Ecce! sic juxta R. Salomonem prius accedentem, ad Deum dirigere noluit, quam in ventre balanae foeminae, foetibus oppletae, ad angustias redigeretur. Sed quis fidem adhibebit nugarum Magistro? 3) Sunt, qui negant, singulis balanis esse fauces tam arctas, ut hominem deglutire nequeant. Cum enim Paullini in der erbaulichen Lust | Part. II. num. 20. pag. 179. seq. in B. Pfeifferi sententiam animadverteret, atque inter alia quoque argumenta, gutturis angustiam proferret in medium, mox Sigismundus Augustus Pfeifferus, Augusti Filius, B. Parentem defensus, opposuit Paullino dissent. cui cit. Piscem, Jona deglutitorem, fuisse balanam. In hac dissent. Lit. A. 3. seq. regerit, parvos quidem, juniores ac communes balanas arctiori esse gutture, quam ut homini deglutiendo sufficiant, non vero majores ac adultiores. (4.) Quodsi tamen innume- ris tandem experimentis evinci posset, ne quidem majores balanas gutturis quadam capacitate pollere, & praeterea miraculosam Dei actionem, quoad transitum Jonae per gulae angustissimae meatum, statuere ambigeres, non spernenda videretur observatio Sam. Bocharti in Hierozoico P. I. p. m. 51., huc rediens, Ceti voce venire quemlibet Piscem cetraceum, h. e. maximum, ad balanae magnitudinem proxime accedentem. Inter hos vero Pisces cetaceos reperiuntur aliqui vastissimae gulae, ac ventris, ut facillime integrum hominem deglutire, etque spatium in stomacho suo concedere queant. An vero tum Canis

marinus, qui *Carcharias* audit, apte pro *Jona* deglutorē venditetur, uti *Bocharto loc cit. Part. II. p. 743.* arridet, aliis discutiendum relinquvo. Sane dubia, huic opinioni a *Petalossi* objecta, eandem valde ariciant, Vid. *Die neuen Zeitungen von gelehrten Sachen ann. 1720. n. 44. p. 348.* Ceterum varia notabilia quoad balænam lege apud *Happellum in Relationibus Curiosis de An. 1689. p. 193. sqq.*

S. VI. Devenio ultimo loco ad *Observationes prácticas. (I.)* *Agnosce tua delicta, eaque lubenti animo confitere.* *Jonas* turpis inobedientia notam sibi inusserat, & tamen ipse candide hoc transgressionis genus, una cum aliis peccatis, confessus est, ac publico scripto consignavit. Simile quid observatur in *Mattheo*, qui, non nescius, vel solum *Publicanorum* nomen, ob eorum fraudes, ac imposturas foetere, nihilominus pristinam vitæ rationem, & quod pariter malis istiusmodi artibus deditus fuerit, patefacere non detrectat *Matth. IX. 9. sqq.* Tu ergo, o homo! confitere tua delicta imprimis coram Deo, atque eorundem remissionem benignissimam toto ex pectore expete. *Nam tegens pravavicationes suas non prosperabitur.* Adde *1. Joh. I. 9. 10.* Sane *David* peccatorum suorum molem reticens, contabuit, e contra eandem notam faciens, veniam impetravit optatam *Pf. XXXII. 3. 4. 5. (II.)* *Mirare sapientissimam Dei sapientissimi de rebus singulis dispositionem.* *Jonas* aufugiens pœnam luit, dum a *Ceto* absorbetur, atque in vivum Sepulchrum, *Ceti* innuo ventrem, vivus detruditur, quapropter apud *Reusnerum in Enigmatographia p. 261.* sequens quæsi eptaphlum ipsi positum est:

*Me tumulus vivum capit, & vehit, ipse sepulchrum
Vivo tamen, redeo vivus, & e tumulo.*

Vid. *Joh. Schützii Apparatum Nominum Propriorum Tom. II. p. 908. sq.* Etiam si vero *Jonas* ita pœnam luit, per vivam tamen sui sepulchram, constitutus est typus Christi, indicante teste omni exceptione majore, Christo. *Matth. XII. 40.* Unde egregie *Augustinus de Civitate Dei Libr. XIII. Cap. XXX. Opp. Tom. V. fol. 167. col. 2.* *Jonas*, ait, non tam sermone Christum, quam sua quodam passione prophetavit, profecto apertius, quam si ejus mortem & resurrectionem voce clamaret. Conf. hic *B. Glassii Philolog. s. p. 334.* Ita Deus ex malo novit elicere bonum. Quidam itaque tuum, quod te manet, infortunium, o *Fili Dei!* in tuum commodum dirigeret? Sane amantibus Deum omnia cooperantur.

mibi præbet Præcellentiff. Filius tuus, DN. Magister ANGELUS MATTHÆUS. Hic olim ante tres, & quod excurrit, annos, meo & hospitio & convictu usus, deliciis meis fuit annumeratus, tibi que a grè tunc temporis redditus. Idem vero hac vice, duos probæ notæ Studiosos comitatus, orasque nostras iterum visitans, insigni animum meum perfudit gaudio, quandoquidem & pristinum proficiendi ardorem, & antiquam pietatem ac fidem, non decrecentem, sed multum accrescentem, secum tulit, apportavitque. Licet itaque is, huc adveniens, nihil minus, quam moram quandam in animo suo volveret, nihilominus tamen, honestissimis virtutis igniculis exstimulatus, noluit secunda vice ex nostro musarum emporio discedere prius, quam eruditionis suæ haud vulgaris specimina tam in examine rigoroso, pro obtinendo Magisterii gradu, exantlato, quam in publico disputationis actu, edidisset. Hinc appellens ad nos Filius tuus, Ministerii Candidatus dignissimus, dimittitur à nobis cum egregio fœnore, ornatus sc. Doctoratus Philosophici jubare. Et ne eruditio ipsius insignis, diligentia perenni, concatenatisque laboribus acquisita, sub modio quasi videretur abscondita, Cathedram quoque Theologicam Academiæ nostræ, quam olim studiorum suorum matrem habuit, doctissimis suis discursibus animare voluit, postquam jam antea in promotionis actu ex superiori Cathedra philosophica, doctissimam de *Diariis Eruditorum* Orationem recitasset, iudiciumque suum haud postremum in dijudicandis Autorum variorum scriptis, singulari cum singulorum aplauiu comprobasset. O Te terque quaterque felicem! Vir Celeberrime, cui Filius contigit, paternarum Virtutum ex affe hæres. Novi animum tuum ab inanibus Novatorum naniis alienum. Eadem Filio tuo est mens, utpote qui DEum, veramque & orthodoxam doctrinam, in sacris literis revelatam, & in Libris Symbolicis, juxta Sanctæ Scripturæ ductum, propositam, veneratur, & exosculatur. Hunc DEus Optimus Maximus in DEI æterni gloriam, ecclesiæ evangelicæ incrementum, & Tui gaudium conservet clementissimè, novisque semper gratiæ suæ accessionibus locupletet. Tu vero, *VIR EXCELLENTISSIME!* tam canitie, quam meritorum gloria Venereabilis, Tu, inquam, vive & vige adhuc quam diutissime, & cum Coniuge tua mellitissima, familiaque splendidissima, blanda cælestis Patris aura ex voto fruire. *Eppera!* Dabam Rostochii MDCCXX. die Martini.

HERM. CHRISTOPH. Engelsten / D.

Fd 6020 II

(2)

ULB Halle

3

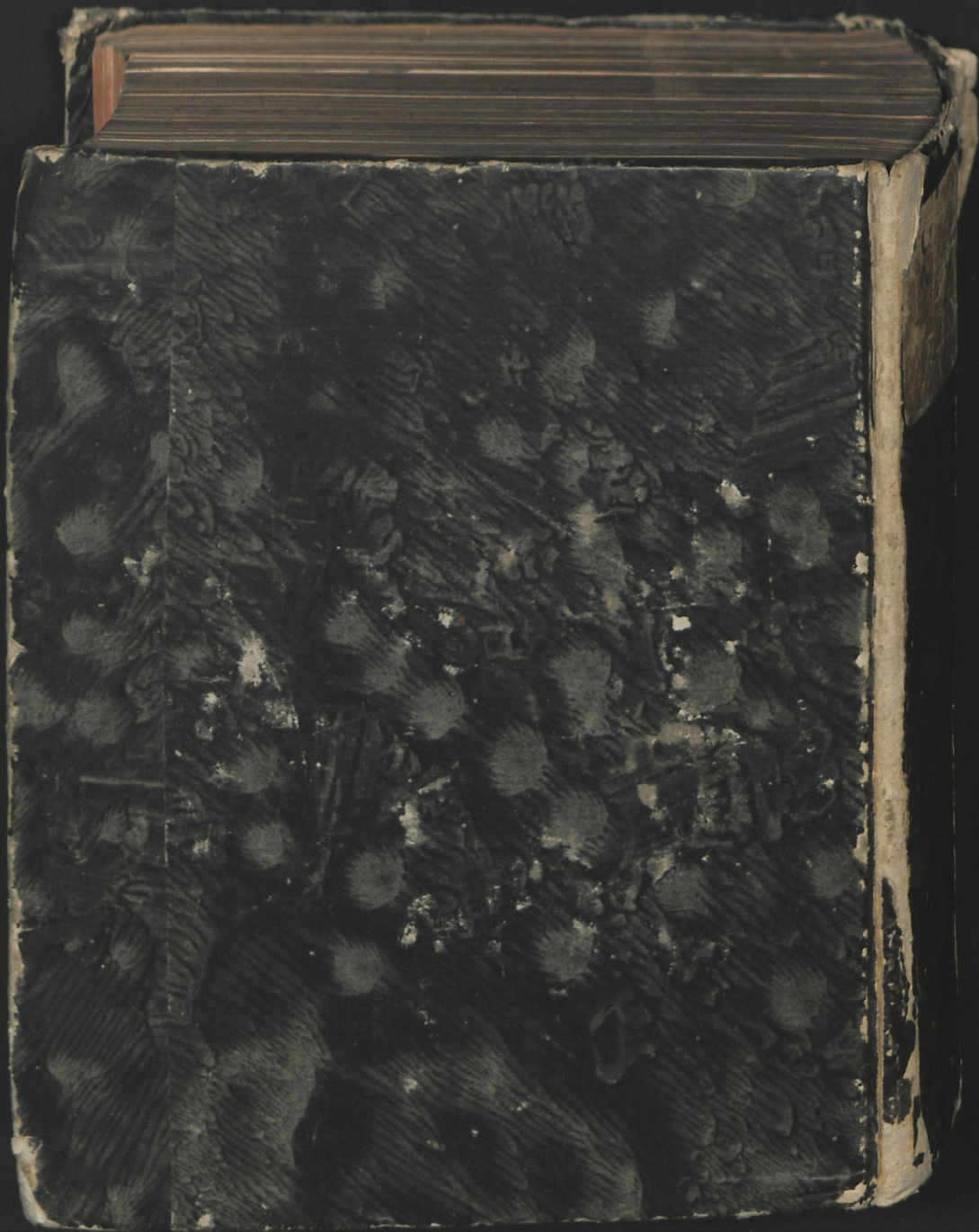
003 772 209

7A 90C

WMA 2015

19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
Inches
Centimetres

B.I.G. Black

3/Color

White

Magenta

Red

Yellow

Green

Cyan

Blue

Farbkarte #13

38

PENTADEM
DICTORUM SCRIPTURÆ V. TEST.

A MANIFESTA PERVERSIONE
VINDICATORUM,
CONSENTIENTE SUMME VENERABILI FACULTATE THEOL.
PRÆSIDE,

VIRO MAGNIFICO, SUMME REVERENDO
ATQVE EXCELLENTISSIMO DOMINO

HERM. CHRISTOPH.
ΕΝΘΕΛΕΝ/

S.S. THEOL. DOCT. EJUSq; PROFESS. PUBL. ORD.
ET H. T. FACULTATIS THEOL. DECANO SPECTABILI, NEC
NON AD EDEM JOH. PASTORE VIGILANTISSIMO,
PATRONO, STUDIORUMq; SUORUM PROMOTORE, SUMMA
ANIMI SUBMISSIONE, OMNIq; FILIALI OBSERVANTIA
NUNQUAM NON DEVENERANDO,

IN AUDITORIO MAXIMO,

Anno MDCCXX. die XIII. Novembr., Horis Consuetis,

publico placidoque *αυτοπροσώπων*

examine submittit

AUTOR RESPONDENS

M. ANG. MATTH. BÜTTNER,
STADA - BREMENSIS, S. S. Ministerii Candidatus.

ROSTOCHII, Typis Joh. WapplingI, SEREN. PRINC. & Acad. Typogt